

NADER

DANKBAAR
GEREFORMEERD

#1

JAARGANG 31
JANUARI 2024

BEKEKEN

WOORD & WERELD MAGAZINE

Gods levensgrote mozaïek

- Een ongelooflijke psalm
- Tuinieren of vertrouwen
- Meedoen in de strijd

Redactioneel

We zijn een nieuw jaar binnengegaan. Wat zal het ons brengen? Het is eigen aan ons, mensen, om die vraag te stellen. We willen graag vooruit kijken – nieuwsgierig, of misschien vooral bezorgd ... Maar wij kunnen de geschiedenis niet overzien.

Dat gold ook voor de Prediker. Hij zag dat er goede en kwade dingen gebeuren en worstelde daarmee. In dit nummer van *Nader Bekeken* beschrijft Erik van Alten hoe Prediker zich realiseerde dat alles wat in de tijd gebeurt past in Gods wereldomspannende en eeuwen omvattende meesterwerk.

In onze tijd is wereldwijd een geestelijke strijd gaande rond het gezag en de interpretatie van de Bijbel. Pieter Boonstra laat in zijn Actueel daarvan concreet iets zien.

Het Thema-artikel van Kim Batteau biedt handreikingen voor het voeren van die strijd. Hij wijst er onder andere op hoe belangrijk het is om de psalmen – liederen over Gods Woord! – met de kerk van alle tijden mee te lezen en mee te zingen. Het helpt om het gezag van het Woord te aanvaarden, tegen de aanvallen van Satan in.

Ook Harry Wendt voert in zijn column een pleidooi om heel 'Gods liedboek' te laten klinken, en niet toe te geven aan de verleiding om 'selectief' te zingen.

Een prachtige illustratie van de bemoediging die de psalmen bieden vinden we in het Schriftlicht van Henk Drost over Psalm 87: God heeft een offensief ingezet in de strijd. In Sion, de Godsstad, overwint de genade. Wij kennen de toekomst niet. Maar God legt de psalmen in onze mond. Laten we ze zingen in koor, ook in 2024!

Ida Slump

2	REDACTIONEEL IDA SLUMP
3	SCHRIFTLICHT De overwinning van de genade HENK DROST
6	ACTUEEL Is er iets mis met <i>Vrede op aarde?</i> PIETER BOONSTRA
10	THEMA Over gezag en interpretatie van de Bijbel. Een geestelijke strijd KIM BATTEAU
16	DE WERELD EN HET WOORD De tirannie verdrijven? AAD KAMSTEEG
18	WOORDWAARDE Gods mozaïek ERIK VAN ALTEN
21	REGISTER OP JAARGANG 30 – 2023
23	COLUMN (Psalm)gezang HARRY WENDT
24	GELEZEN <ul style="list-style-type: none"> • Antisemitisme in jeugdverhalen BAUKE SELDENTHUIS • Een Réveilpredikant in Friesland ANNE VAN DER SLOOT • Waarom de moslimwereld niet bloeit LUCIUS DE GRAAFF
34	UIT ANDERE BLADEN <ul style="list-style-type: none"> • De Dordtse Leerregels over de wedergeboorte • Christen en techniek PERRY STORM
40	GEDICHT Lezend in mijn boot. Hendrik Marsman BAUKE SELDENTHUIS

*Nieuw licht
op een bijbelgedeelte*

De overwinning van de genade

*Zijn fundament rust op de heilige bergen.
De HEERE heeft de poorten van Sion lief
boven alle woningen van Jakob.
Zeer heerlijke dingen worden over u gesproken,
stad van God!*

Psalm 87:1-3 (HSV) ▶

Psalm 87 is een
ongelofelijke psalm,
want die bezingt
**wat eigenlijk
niet kan**

Op Orthodoxe kerken zoals in Oekraïne zie je soms mooie muurschilderingen met bijbelse voorstellingen. Ik zag een foto van zo'n schildering van Jezus, waar met een geweer of mitrailleur twaalf gaten in waren geschoten. Daar stond het volgende commentaar bij: 'Vergeef hun, Here, want wij kunnen het niet'.

Als wij in een oorlog verzeild zouden raken, zouden we het begrijpen. 'Vergeef hun, Here, want wij kunnen het niet.' Maar 'wat bij mensen onmogelijk is, is mogelijk bij God'.¹ Zijn genade is zo groot. Zijn genade is zo sterk. Wie erdoor geraakt wordt, wordt ook genadig. En dan gaan mensen elkaar vergeven. Het is niet te geloven, het kan eigenlijk niet en toch gebeurt het. Psalm 87 is een ongelofelijke psalm, want die bezingt wat eigenlijk niet kan. Het gaat over de overwinning van de genade.

Bruggenhoofd

Er klinkt in de psalmen maar liefst achtendertig keer enthousiasme als het over Sion gaat. De HERE zelf is er ook geweldig blij mee:

*'De HEERE heeft de poorten van Sion lief
boven alle woningen van Jakob.
Zeer heerlijke dingen worden over u
gesproken,
stad van God!'*

Waarom?

Sion is Gods bruggenhoofd op aarde.

Het ging om het vestigen van een bruggenhoofd bij de invasie in 1944 in Normandië.

De landingsboten zetten soldaten aan land die een plek moesten veroveren en die vasthouden. Het moest de uitvalsbasis worden voor de verovering van Europa. Het vestigen van dat bruggenhoofd gaf veel enthousiasme: 'De bevrijding is begonnen: ze zijn geland!!'

Dat God in deze wereld de bevrijding inzet, is grandioos. Hij laat zijn schepping niet barsten. Hij zet een offensief in op aarde. Psalm 87 roept dat enthousiast uit. Het begin van de psalm is niet een gewone zin. Het is een overwinningskreet: 'Zijn fundament rust op de heilige bergen!!'

God legde de basis en gebruikte daarvoor David. David was het die de Jebusieten uit Jeruzalem verdreef en de vesting Sion voor God veroverde.² Dat is Gods plek op aarde. Salomo bracht de ark van het verbond, de troon van God, naar de tempel en de HERE trok in het huis. De wolk vulde het huis.³ De tempel was het paleis van God op aarde. Vrede was daar, want er werd elke dag verzoening gedaan via de offers. Er stroomde bloed. Er was vrede tussen God en mensen in die stad. Het was er ook veilig.

'De HEERE heeft de poorten van Sion lief...'

Ja, Sion, dat is Jeruzalem, het is de stad van de tempel. Dat is uniek. Dat hebben de andere steden niet. God houdt van Sion. Waarom staat er dat God de poorten van Sion liefheeft? Men zegt dat het betekent dat Sion openstaat voor iedereen.⁴ Het is Gods gastvrije stad. Ja, dat past op zich wel goed in deze psalm, maar ik denk dat het ook en vooral betekent dat Sion een veilige stad is. De poorten zijn de verdedigingswerken van de stad. Dat is heel belangrijk!

Denk nog eens aan dat bruggenhoofd in Normandië. Daar werden de Duitsers niet blij van. Ze gooiden alles in de strijd om dat bruggenhoofd kapot te maken. Dat was een regelrechte bedreiging. Zo is Sion een regelrechte bedreiging voor de tegenstander van God, de satan. Het is het begin van

1 Zie Marcus 10:27.

2 2 Sam. 5:7.

3 1 Kon. 8:10.

4 Vgl. Op. 21:25-26.

5 Ps. 48:9.

6 Zie Gal. 4:26.

7 Mat. 2.

8 Hand. 8.

de overwinning van God, de bevrijding van zijn schepping. De duivel is razend en steeds weer stuurt hij al zijn troepen, al die heidense machten, op Sion af. Je zou bijna bang worden dat Sion onder de voet gelopen wordt. En dan zijn wij verloren – als Gods redtingsoperatie mislukt. Maar Sion gaat nooit verloren. Waarom niet? God woont daar. Psalm 48 vertelt hoe de vijanden optrokken en even snel weer vluchtten, want – God is daar.

*'Zoals wij het gehoord hadden,
zo hebben wij het gezien
in de stad van de HEERE van de
legermachten,
in de stad van onze God:
God zal haar stand doen houden tot
in eeuwigheid.'*⁵

Kraamkamer

God overwint de vijanden. Psalm 87 profeteert dat het de overwinning van de genade wordt. Dat gaat over Sion in de hemel.⁶ God schrijft daar blij de volken in. Ze waren vijanden, maar ze worden burgers van Sion.

Vanuit Gods stad komt genade voor vijanden van vroeger. Ze worden kinderen van God. Sion boven is Gods kraamkamer. Mensen uit heel de wereld worden opnieuw geboren. Het is de geboorte van boven – de wedergeboorte uit de hemel. Via herhaling wordt in de psalm de nadruk gelegd op dat geboren worden. De HERE vertelt wat zijn genade kan doen:

*'Ik noem Rahab en Babel onder wie
Mij kennen;
zie, de Filistijn en de Tyriër, met de
Cusjiet:
die zijn daar geboren.'*

In de eerste plaats gaat het over de machtige rijken die ver weg liggen, maar die Gods volk onderdrukt hebben. Rahab is een ander woord voor Egypte. Denk aan de slavenarbeid bij de piramiden. Babylon ligt ook

ver weg, maar kwam Sion verwoesten. Denk aan de afgebrande tempel. En wie komen daar nog meer? Nee hè, daar heb je hen ook!! Dat zijn de burenen waar Israël zo'n last van gehad heeft. Zie, de Filistijn – denk aan Simson. Zie, de Tyriër – de rijke havenstad die Israël verleidde. Tot slot wordt dan de Cusjiet genoemd:

en zegt: *Deze is daar geboren.
De zangers evenals zij die in reien
dansen, zingen:
Al mijn bronnen zijn in u!*

Wie zingen in dat koor? Het zijn zij die elkaar hebben ontmoet in de stad van de genade en de haat voorbij zijn – de haat voorbij. God maakte hen

Al die volken zijn een bedreiging, maar ze komen naar Jeruzalem om God te eren, samen met zijn volk

dat is wat nu Soedan is. Dat is donker Afrika. Dat is dreigend gebied. Maar ze zullen uit vijandelijk gebied komen om God te aanbidden.

Al die volken die hier in Psalm 87 genoemd worden zijn een bedreiging, maar ze komen naar Jeruzalem om God te eren, samen met zijn volk. Hoe dat toegaat, wordt in het Nieuwe Testament verteld. Denk maar aan kerst. Er komen mannen op kamelen uit Babylon. Deze keer geen agressie maar aanbidding.⁷ En na Pinksteren komt er een man uit Cush om te aanbidden in de tempel. En als hem uitgelegd is wat de Bijbel leert over Jezus zegt hij: 'Kijk daar is water, wat is erop tegen dat ik gedoopt word?!'⁸ En hij wordt ingeschreven in het register van Sion.

Feestzaal

*'Van Sion wordt gezegd:
Man voor man is erin geboren.
De Allerhoogste Zelf doet haar stand-
houden.'*

*De HEERE telt hen erbij,
wanneer Hij de volken opschrijft,*

nieuw. 'Vergeef hun, Here, want wij kunnen het niet'. Nee, dat lukt ons niet. Maar wat bij mensen onmogelijk is, is mogelijk bij God. Wat buiten Sion nooit van z'n leven zal gebeuren, gebeurt wel in de Godsstad van de genade.

Met zoveel agressie op ons netvlies is het bemoedigend om met Psalm 87 de toekomst in te kijken. Als je goed luistert, hoor je na al het gebulder van de oorlog mensen samen zingen – in vrede. ■

Is er iets mis met *Vrede op aarde?*

Het boek *Vrede op aarde* van Stefan Paas wordt bejubeld. De recensent van *Trouw* gaf de maximale score van vijf sterren en schreef lovende woorden: 'Paas heeft een intelligent, belezen en betrokken boek geschreven over de betekenis van het heil in de context van vandaag' (*Trouw*, 18 oktober). Tegelijk is er forse kritiek. Zo schreef Wim Rietkerk in het *Nederlands Dagblad* dat in Paas' beschrijving van wat hij de 'piëtistische reddingsleer' noemt een versmalling en daarom een (gevaarlijke) vertekening zichtbaar wordt van de boodschap van de apostel Paulus. Het nieuwe reddingsverhaal dat Paas voorstaat doet Rietkerk denken aan het nieuwe of progressieve christendom van Brian McLaren, waarin sprake is van een weerzin tegen de boodschap van verzoening (*ND*, 23 oktober). Volgens Willem Maarten Dekker snijdt Paas een belangrijk thema aan, maar is het boek argumentatief niet overtuigend (*ND*, 10 november).

Wie heeft er gelijk? Is er iets mis met het boek van Paas of kunnen we positief zijn? Om deze vraag te beantwoorden haal ik de gedachte vanwaaruit Paas zijn boek geschreven heeft voor het voetlicht.

Tuinieren

Paas wil duidelijk maken hoe wij moeten nadenken over heil en redding in deze tijd en het ervaren daarvan. Daarvoor gebruikt hij een metafoor. Dat wil zeggen: hij vergelijkt ons begrijpen van wat de Bijbel zegt over redding en verlossing met iets anders, namelijk tuinieren. Hij doet dat om inzichtelijk te maken waarom hij de weg wijst die hij wijst. Maar dit legt juist ook bloot waarom de een positief is over de inhoud van het boek en de ander negatief.

Paas introduceert zijn metafoor in het slot van hoofdstuk 3. Hij vertelt daar hoe hij en zijn gezin vanuit Amsterdam verhuisden naar een plaats waar ze voor het eerst een tuin kregen (174). Via boeken en tijdschriften hadden ze zich verdiept in de theorie van het 'tuinieren zonder bestrijdingsmiddelen en over tuinarchitectuur'. Maar de praktijk bleek weerbarstig. Paas vertelt: 'Al snel werd duidelijk dat we bij lange na niet genoeg wisten om onze tuin tot een lustoord te maken. Onze tuin bleek namelijk in geen enkel boek te staan en geen van onze vrienden had er ooit gewerkt' (175). Hij past dit vervolgens toe op ons denken over het heil. Hij zegt: 'Gods heil schiet wortel in concrete plaatsen en tijden, en we kunnen het alleen begrijpen als hele mensen – denkend, voelend en verlangend. De metafoor van het tuinieren laat zien dat dit geen zwaktebod is. Integendeel, 'zuiver denken' strandt bijna altijd op de praktijk' (176).

In het laatste hoofdstuk komt Paas tot deze slotsom: 'Tuinieren is een activiteit waarin theorie en praktijk elkaar telkens weer tegenkomen. Je doet het niet alleen in je hoofd, maar ook niet alleen met je handen. Idealiter is het een praktijk waarin je al doende leert, en zo kan de praktijk ook weer verbeterd worden. Zo is het ook met het ervaren van en het nadenken over Gods heil' (337). Zonder de metafoor zegt hij het zo: 'Beide benaderingen – van onderop of van bovenaf – hebben hun eigen kracht ... We moeten 'van onderop' en 'van bovenaf' niet tegen elkaar uitspelen' (337).

Paas is op zoek naar de relevantie (betekenis, waarde) van de christelijke boodschap voor mensen in deze tijd. Hij zegt: mensen zijn tegenwoordig nog wel enigszins in staat om de christelijke boodschap te begrijpen, maar het pakt hen niet meer zoals vroeger (173). De christelijke boodschap resonanceert niet meer met de gevoelswereld van nu (174). De boodschap voelt niet meer als relevant. De theorie blijkt in de praktijk niet meer te werken. En zoals dat bij het tuinieren het geval is, moet je je theorie dan aanpassen. Met nadruk zegt Paas dat het punt niet is dat denken en theorie moeten verdwij-

nen, maar dat denken (theorie) en doen (praktijk) met elkaar verweven zijn (177-178).

Correlatie

De opvatting die Paas met zijn metafoor verdedigt is niet nieuw. Ze wordt aangeduid als correlatiemethode of correlatietheorie. 'Correlatie' wil zeggen dat er sprake is van een over-en-weer: het een heeft invloed op het ander en omgekeerd. Als je in je tuin werkt, blijken theorie en praktijk elkaar wederzijds te beïnvloeden. En zo zou er ook een wederkerige afhankelijkheid zijn van theorie (ons nadenken over de openbaring) en praktijk (ons ervaren van de openbaring).² Maar is dat zo als het gaat om ons heil? In de gereformeerde theologie is deze vraag altijd ontkennend beantwoord. Gerrit Immink gaat daar in zijn boek *In God geloven* uitgebreid op in.³ Belangrijk voor de gereformeerde theologie is dat het geloof zijn houvast en verankering niet vindt in de zichtbare werkelijkheid, maar in de toezegging van God (*In God geloven*, 239). De redding wordt je aangezegd!⁴ Natuurlijk gaat dit niet buiten de ervaring van de mens om – door ons te richten op het woord van God raken we er subjectief in betrokken. Maar:

- 1 Wat ik hier 'de christelijke boodschap' noem, wordt door Paas 'het piëtistisch bekeringsdrama' genoemd. Volgens hem is dit piëtistisch bekeringsdrama contextueel bepaald. Hij laat echter na om aan te geven waar het verschil van de bijbelse boodschap en dus gecorrigeerd zou moeten worden. In plaats daarvan maakt Paas meteen de stap naar de gevoelswereld van de mensen van vandaag. Het gevolg is dat hij de christelijke boodschap vereenzelvigd met het piëtistisch bekeringsdrama en hiermee de indruk wekt dat de christelijke boodschap gecorrigeerd moet worden omdat deze niet meer als relevant ervaren wordt.
- 2 In de vrijgemaakte traditie is deze theorie altijd afgewezen. Waarom? Omdat die tekortdoet aan de openbaring. Als gesteld wordt dat er sprake is van een 'wederkerige afhankelijkheid' tussen aan de ene kant openbaring en aan de andere kant ervaring, gaan de waarde en betekenis van de goddelijke openbaring namelijk mede afhangen van de menselijke ervaring. Met name richting Berkouwer, bij wie het begrip 'correlatie' een belangrijke rol speelde, werd deze kritiek geuit. Even afgezien van de vraag of dat altijd terecht was, zorgde Berkouwer wel voor verwarring. Hij gebruikte de term 'correlatie', die ook door een vrijzinnig theoloog als Paul Tillich gebruikt werd en die per definitie betekent: wederkerige afhankelijkheid of beïnvloeding. Zie: G.C. Den Hertog (red.), *Correlatie. Tussen bijbelwetenschap en systematische theologie*, Apeldoorn 2010, 19.
- 3 F.G. Immink, *In God geloven. Een praktisch-theologische reconstructie*, Zoetermeer 2003.
- 4 In de theologie wordt dit genoemd: het proclamatisch of kerugmatisch karakter van het heil. Het Griekse woord 'kerugma' wijst op een heraut (bode) die op de hoeken van de straten het heil 'proclameert'. Zo komt het heil tot ons.

onze subjectieve ervaring bepaalt niet wat de waarheid van Gods woord is. De waarheid van wat God zegt bestaat 'vóór en onafhankelijk van de menselijke geest' (*In God geloven*, 264). De metafoor van het tuinieren zet dus op het verkeerde been. Als het gaat om heil en redding is er geen sprake van wederkerige afhankelijkheid. Dit betekent niet dat we bij heil en redding uitgaan van een 'zuiver denken' of een abstracte theorie die niet 'ingaat in de praktijk'. Het betekent dat het Woord van God altijd voorrang heeft op ons antwoord.⁵

Soldaat Onoda

Om dit te verduidelijken kies ik een andere metafoor. Ik gebruik daarvoor het verhaal van soldaat Hiroo Onoda, die tijdens de Tweede Wereldoorlog lid was van een commando-eenheid van het Japanse leger. Onoda's eenheid werd naar een Filipijns eiland gestuurd om de opmars van de geallieerden tegen te gaan. Ze kregen het bevel zich nooit over te geven. Toen op 28 februari 1945 het eiland door de geallieerden werd aangevallen kwamen de meeste Japanse soldaten om het leven. Onoda en drie andere soldaten hielden zich schuil in de bergen. Het nieuws dat de oorlog beëindigd was bereikte hen niet. Een bericht dat een eilandbewoner achterliet vertrouwden ze niet, en pamfletten met de boodschap dat de oorlog voorbij was waren volgens hen een truc van de Amerikanen. Zo hielden de vier mannen zich jarenlang schuil in het bos. Nadat één van hen zich in 1949 had overgegeven – vier jaar nadat Japan had gecapituleerd – en nadat de andere twee gedood waren bij vuurgevechten, zette Onoda in zijn eentje de strijd voort tegen de niet-Japanners op het eiland. Hij leefde van wat hij in de jungle vond of van de plaatselijke bewoners kon stelen. In 1974 stuitte een Japanse avonturier op Onoda, maar ook hij kon zijn landgenoot niet overtuigen. 'Ik stop niet met vechten tenzij ik het bevel krijg dat mij van mijn plicht ontheft,' liet de militair weten. Uiteindelijk werd Onoda's oude commandant ingevlogen, die hem kon overtuigen de wapens neer te leggen. Zo had de oorlog voor hem bijna dertig jaar langer geduurd.

Wanneer we dit waargebeurde verhaal als metafoor leggen náást de metafoor van het tuinieren, dan lichten de verschillen op. Paulus heeft, met name in zijn Romeinenbrief, het bericht over vrede met God door Jezus Christus onovertroffen verwoord. Jezus Christus is door God aangewezen om door zijn dood het middel tot verzoening te zijn en vrede met God te bewerken voor ieder die gelooft (Rom. 3:25 en Rom. 5:1). Maar Paas trekt in zijn boek dit bericht in twijfel. Volgens

Het gaat om vertrouwen in de spreker; in dit geval God die spreekt via zijn apostel

hem geeft het namelijk kortsluiting met de gevoelswereld van mensen in onze tijd. Zij hebben onder andere moeite met het 'gewelddadige' van dit verlossingsverhaal (163). Met noties als offer, stillen van Gods toorn en genoegdoening zijn 'veel christenen vandaag verlegen geraakt. Ze raken hen niet meer, zoals ze hun voorouders blijkbaar wel raakten' (384). Maar het punt is: dit doet niets af aan de relevantie van het bericht. Het verhaal van Onoda maakt duidelijk dat het bericht van vrede niet pas relevant is als het strookt met mijn gevoel. Onoda kreeg het bericht (openbaring) dat de oorlog was afgelopen. Samen met zijn medestrijders leefde hij echter in de veronderstelling dat het ging om een misleidende boodschap (ervaring).

Het gezag van de spreker

De Onodametafoor maakt nog iets duidelijk. De soldaat geloofde het bericht van vrede pas toen zijn commandant het hem vertelde. Eerdere berichten had hij niet geloofd omdat het hem niet officieel was aangezegd. We stuiten hier op wat Immink noemt 'de identiteit van de spreker'. Alles staat of valt hiermee. Bij het bericht van vrede gaat het erom 'of je het aandurft om, zelfs als de schijn tegen is, het te houden op het woord van God' (*In God geloven*, 239). Het gaat om vertrouwen in de spreker; in dit geval God die spreekt via zijn apostel. In de werkelijkheid van zonde en dood zegt Hij ons aan onszelf te zien als 'dood voor de zonde, maar in Christus Jezus levend voor God' (Rom. 6:11). Daarbij is geen sprake van wederkerigheid. Het bericht is gezaghebbend en waar, ongeacht wat ik ervan vind of wat ik erbij voel. En andersom, wanneer ik dit bericht voor waar aanneem dan heeft dat uitwerking en effect in mijn leven. Precies daar wijst Paulus zijn lezers in het verdere van zijn Romeinenbrief op.

Een afhankelijk evangelie

Is er iets mis met het boek *Vrede op aarde*? Het antwoord is: ja. Dat heeft te maken met drie dingen.

Allereerst schuift Paas zonder discussie en zonder nadere verantwoording de metafoor van het tuinieren naar voren als een kader van waaruit we moeten denken. Hierdoor wordt, bij het zoeken naar relevantie van de christelijke boodschap voor deze tijd, de gedachte van wederkerigheid cruciaal. Dit strookt weliswaar met modern hermeneutisch gedachtengoed,⁶ maar het strijdt met de belijdenis dat het Woord van God relevant is (NGB, art. 7).

In de tweede plaats wordt hiermee de gevoelswereld van de mens van vandaag op het schild geheven. Maar zo bijzonder is die niet.⁷ Het bericht van verlossing door de kruisdood van Jezus Christus riep vanaf het begin weerstand op. Voor de gevoelswereld van de Jood was het 'aanstootgevend' en voor die van de andere volken was het 'dwaas' (1 Kor. 1:23). Toch zegt Paulus tegen de Korintiërs: 'Ik had besloten u geen andere kennis te brengen dan die over Jezus Christus – de gekruisigde' (1 Kor. 2:2). Dit moet op z'n minst te denken geven. Waarom zouden wij het nu anders moeten doen dan Paulus? In de derde plaats is door het omarmen van de metafoor van het tuinieren de boodschap van verzoening als hart van de bijbelse leer niet veilig. Daarmee doe ik niets af aan de intentie van Paas. Het is goed om na te denken over de vraag hoe we in deze tijd moeten spreken over het evangelie. Maar wanneer je dit evangelie afhankelijk maakt van de gevoelswereld van de mens raakt het vroeg of laat vertroebeld of ingeperkt. We zullen het probleem van relevantie dan ook anders te lijf moeten gaan. Wellicht dat ik daarover een andere keer meer zal schrijven. ■

5 Dát is wat 'gereformeerd' betekent, zoals Henk de Jong kernachtig formuleerde in: Voorrang van Woord op antwoord. Wat is gereformeerd?, in: *Radix. Gereformeerd wetenschappelijk tijdschrift* 29-2 (2003) p. 65.

6 Heel duidelijk wordt de relatie tussen moderne hermeneutiek en correlatie gelegd door H.M. Vroom: 'Op grond van hermeneutische overwegingen kan men zeggen dat openbaring en ervaring in het algemeen correlaat zijn', in: J. Tennekes en H.M. Vroom (red.), *Contextualiteit en christelijk geloof*, Kampen, 1989, 45-46. Vroom is hier spreekbuis van o.a. Gadamer. Diens hermeneutische uitgangspunten brengen je, als vanzelf, bij de gedachte van correlatie. Deze gedachte zit namelijk in het denken van met name Gadamer ingebakken.

7 Een uitspraak als: 'Het 'beschavingsproces' dat onze moderne samenlevingen heeft gevormd, heeft een diepe kloof geslagen met de sentimenten van onze voorouders' (173) klinkt mooi en strookt wellicht met het gevoel dat we als moderne samenleving verder zijn gekomen. Maar klopt het? De aanslag van Hamas op 7 oktober en de reactie van Israël daarop laten zien dat de sentimenten van onze voorouders vandaag nog springlevend zijn.

**Het verhaal van
Onoda maakt
duidelijk dat het
bericht van vrede
niet pas relevant
is als het strookt
met mijn gevoel**

OVER GEZAG EN INTERPRETATIE VAN DE BIJBEL

Een geestelijke strijd

Onlangs hield ds. Kim Batteau voor de werkgroep *Samen gereformeerd* een lezing over de geestelijke strijd die wereldwijd gaande is rond het gezag en de interpretatie van de Bijbel. Hij riep op om deze strijd niet uit de weg te gaan en liet zien hoe we die kunnen voeren. Het onderstaande is een verkorte versie van zijn lezing.¹

Inleiding

Het onderwerp van deze lezing, *Gezag en de interpretatie van de Bijbel*, is belangrijk voor de hele kerk in de hele wereld in 2023 – niet slechts voor de kerk en voor christenen in Nederland. In de Schrift is de kerk altijd één, enkelvoud: Gods kerk hier op aarde, verbonden met de vergadering van de uitverkorenen in de hemel. De Here Jezus zegt: ‘... op deze petra zal Ik Mijn gemeente (enkelvoud!) bouwen, en de poorten van de hel zullen haar niet overweldigen’ (Mat. 16:18, HSV). Met Hem begint de fase van de kerk van het nieuwe verbond (enkelvoud) in de hele wereld, die gekocht is met zijn kostbare bloed.

Wij belijden dan ook ‘... een heilige, algemene, christelijke kerk’ (Apostolische Geloofsbelijdenis). En de Heidelbergse Catechismus zegt: ‘*Dat de Zoon van God uit heel het menselijke geslacht zich een gemeente (enkelvoud), die tot het eeuwige leven uitverkoren is, van het*

begin van de wereld tot het einde vergadert, beschermt en onderhoudt’.

In de hele wereld wordt die ene kerk van God bedreigd en aangevallen door de satan. Gods Woord wordt voortdurend in twijfel getrokken. Satan en, door hem misleid, de wereld en ons eigen vlees, zeggen: ‘Is het echt zo dat God gezegd heeft ...?’ En: ‘U zult zeker niet sterven!’ (Gen. 3:1,4). En we bidden ‘... leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van de boze’ (Mat. 6:13). Wij zijn betrokken bij de geestelijke strijd van Gods kerk.

Hoe kunnen en moeten wij die strijd voeren? Door:

1. Gods geschreven Woord te aanvaarden;
2. in te stemmen met de belijdenissen van de kerk;
3. te vertrouwen op de onfeilbaarheid en waarheid van de Schrift;
4. te luisteren naar medestrijders dichtbij en ver weg, in verbondenheid met de wereldwijde kerk;
5. brandende kwesties te analyseren.

¹ De lezing is te beluisteren via Samen Gereformeerd - Video's: <https://www.samengereformeerd.nl/videos/>

1. Gods geschreven Woord aanvaarden

Het Oude én het Nieuwe Testament zijn er duidelijk over dat de Bijbel Gods eigen Woord is. De kerk heeft de roeping het gezag van de Bijbel te aanvaarden.

De psalmen – liederen over Gods Woord

In de psalmen wordt vaak Jahwehs *torah* bezongen. Dat begint al in Psalm 1: 'Welzalig de man die zijn vreugde vindt in de wet (*torah*) van de HERE'. En Psalm 19 zegt: 'De wet (*torah*) van de HERE is volmaakt, zij bekeert de ziel'.

Het woord *torah* betekent wet, norm. Maar uit de psalmen blijkt dat de betekenis veel breder is. Jahwehs *torah* is zijn Woord: geschiedenis, instructie, onderwijs, de boeken van Mozes, in feite alles wat God geopenbaard had tot en met David en daarna. Psalm 119 is in zijn geheel een lofzang op Gods wet en Woord.

Het is dan ook belangrijk dat wij de psalmen, liederen van de kerk over Gods geschreven Woord, met de kerk van alle tijden van harte meelesen en vooral: meezingen.

**Het is dan ook belangrijk dat wij
de psalmen, liederen van de kerk
over Gods geschreven Woord, met
de kerk van alle tijden van harte
meelesen en vooral: meezingen**

Jezus' onderwijs over Gods Woord

Jezus spreekt meer dan eens over Gods Woord. Het is zijn wapen tijdens zijn gevecht met de satan in de woestijn. Tegenover de satan die het Woord misbruikt, beroept Hij zich op Deuteronomium 8:3: 'Er staat geschreven: "De mens zal niet van brood alleen leven, maar van elk woord dat uit de mond van God komt"' (Mat. 4:4). Op een ander moment maakt Hij duidelijk dat Hij Genesis 1:27 ziet als echte geschiedenis: 'Hebt u niet gelezen dat Hij die de mens gemaakt heeft, hen van het begin af mannelijk en vrouwelijk gemaakt heeft?' (Mat. 19:4). Uit meerdere teksten blijkt dat Hij het gezag van de Schrift erkent (Mat. 22:29, Luc. 16:17, Luc. 24:27). Wij zijn geroepen om het onderwijs van onze Heer Jezus over de Schrift bewust te aanvaarden.

Paulus' onderwijs over Gods Woord

Paulus roept Timoteüs op om te blijven bij wat hij geleerd heeft (2 Tim. 3:14-17). Heel de Schrift (en daarmee bedoelt hij het hele Oude Testament: de Wet, de Profeten, en de (poëtische) Geschriften) is *theopneustos*, zegt hij. De HSV vertaalt dit woord met 'ingegeven' en de NBV21 met 'door God geïnspireerd'. Maar het beeld is dat van iemand die *uitademt* om

te spreken. De Amerikaanse theoloog B.B. Warfield heeft aangetoond dat *theopneustos* de Schrift beschrijft als door God uitgedemd, het product van zijn uitademen. Het zijn dus objectief zijn eigen woorden, door Hem gesproken – en uiteindelijk door mensen geschreven (behalve de Tien Geboden die God zelf op stenen tafels schreef). Door mensen met hun eigen persoonlijkheden en stijlen, maar toch honderd procent door God gesproken. Paulus zegt tegen Timoteüs: je weet dat alles in de Tenach, zwart op wit, door God is gesproken! En God kan niet liegen of onwaarheid spreken. Dat is de apostolische leer over de inspiratie van de Schrift. Het is de Geest die door Paulus en de andere nieuwtestamentische auteurs spreekt over het gezag van het Woord. Voor hen was dat in de eerste plaats het Oude Testament, maar zij zien ook hun eigen geschriften als Woord van God. Daarom zijn ook wij geroepen de nieuwtestamentische boeken te aanvaarden.

Catechisatie over Gods Woord

Het zelf aanvaarden van het *gezag* en de *interpretatie* (altijd samen!) van de Schrift vraagt om een voortdurende catechisatie van, in, en voor de Kerk. De Heidelbergse Catechismus laat zien dat we als het ware een 'viervoudige' weg gaan, en dat dit kan door Wet en Evangelie, de beide aspecten van Gods Woord.

* Het *Evangelie* biedt ons troost, door het plaatsvervangende, straf-dragende verlossingswerk en de bewaring van de Messias (Jes. 53).

* De *Wet* leert ons steeds meer onze zonde zien (de eerste functie van de Wet).

* Het *Evangelie* leert ons steeds meer Gods soevereine werk zien

als onze verlossing: God is onze Schepper, Redder, Vernieuwer.

* Dit alles brengt ons ertoe voortdurend dankbare gehoorzaamheid te oefenen, waarbij de *Wet* (Tien Geboden) richtsnoer is voor ons leven (de tweede functie van de *Wet*).

2. Instemmen met de belijdenissen van de kerk

De kerk spreekt in haar belijdenissen – zowel in de oude *oecumenische belijdenissen* (de Apostolische Geloofsbelijdenis en de Belijdenissen van Nicea en van Athanasius), als in de reformatorische *Formulieren van Eenheid* (de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels) – over het karakter en de concrete inhoud van de Schrift. Met de aanvaarding daarvan erkennen we niet alleen het *gezag* van de Schrift, maar ook de kerkelijke (en dus onze!) *belijdende interpretatie* van de Schrift.

De Geloofsbelijdenis van Nicea

De Geloofsbelijdenis van Nicea ontstond in de strijd met de Arianen, die het God-zijn van Christus ontken- den. Daartegenover beleed de kerk op het Concilie van Nicea (325) dat Hij is ‘waarachtig God uit waarachtig God, één van wezen met de Vader ...’ Maar ook de rest van deze belijdenis was nodig als de gemeenschappelijke, duidelijke uitdrukking van het geloof van de hele kerk. Aan het gedeelte over de Geest werden op het Concilie van Constantinopel (381) een paar woorden toegevoegd: ‘... die gesproken heeft door de profeten ...’ Daarmee werd benadrukt dat de woorden van de profeten in het Oude en Nieuwe Tes-

tament door de Heilige Geest waren gesproken.

De Nederlandse Geloofsbelijdenis

In de 16^e en de 17^e eeuw was reformatie nodig, als een terugkeer naar de Bijbel, en daarmee als een voortzetting van de kerk van alle tijden en plaatsen. De kerk van de Reformatie wilde nadrukkelijk de woorden van Nicea over ‘de Geest, die gesproken heeft door de profeten’ handhaven. De artikelen 2 tot en met 7 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (1561) beschrijven dan ook in detail wat gereformeerde belijders geloven over de Schrift. Deze artikelen verdienen nieuwe aandacht in onze tijd. Wie kent ze nog?

van mensen, maar Gods Woord, via mensen.

In Artikel 4 worden de canonieke boeken, ‘waartegen niets valt in te brengen’ een voor een genoemd.

Artikel 5 gaat over het gezag van de Heilige Schrift: ‘*Wij ontvangen al deze boeken, en deze alleen, als heilig en canoniek, om ons geloof daarnaar te richten, daarop te gronden en daarmee te bevestigen. En zonder in enig opzicht te twifelen geloven wij alles wat zij bevatten*’. In 2023 wordt de kerk geroepen om zich deze woorden eigen te maken! Alles in de Schrift verdient geloof en geen scepsis; zekerheid en geen onzekerheid, en zeker geen ontkenning! Artikel 6 beschrijft het onderscheid tussen de canonieke en de apocriefe

De Schrift wijst ons de weg

bij wat centraal moet staan in

ons leven: God dienen!

Artikel 2 zegt dat wij God kennen door twee middelen: ‘*door de schepping, onderhouding en regering van de hele wereld ...*, en nog ‘*veel duidelijker en volkomener door zijn heilig en goddelijk Woord, namelijk voor zover dat voor ons in dit leven nodig is tot Zijn eer en tot behoud van de Zijnen*’. De Bijbel vertelt niet alles wat wij kunnen ontdekken en weten, maar wel wat nodig is om God te eren, wat het betekent om voluit mens te zijn zoals oorspronkelijk bedoeld, en om voor eeuwig gered te worden.

Artikel 3 belijdt ‘*dat dit Woord van God niet is voortgekomen uit de wil van een mens, maar dat mensen, door de Heilige Geest gedreven, van Godswege gesproken hebben*’ (2 Petr. 1:21, vergelijkbaar met 2 Tim. 3). De Bijbel is geen product

boeken. Canonieke boeken alleen hebben goddelijk gezag. ‘Door het getuigenis van deze boeken’ kunnen punten van het geloof, van de christelijke godsdienst, worden bevestigd. Art. 7 belijdt ‘*dat deze Heilige Schrift de wil van God volkomen bevat en voldoende leert al wat de mens moet geloven om behouden te worden. Daarin heeft God uitvoerig beschreven op welke wijze wij Hem moeten dienen ... Daarom verworpen wij uit de grond van ons hart alles wat met deze onfeilbare regel niet overeenkomt ...*’ De Schrift wijst ons de weg bij wat centraal moet staan in ons leven: God dienen!

De Heidelbergse Catechismus

In de Heidelbergse Catechismus wordt voortdurend verwezen naar

bijbelteksten, de zogenaamde bewijs-teksten. De kerk wilde zich namelijk alleen baseren op wat God zegt, niet op wat mensen zeggen. (Omdat de verwijzingen niet altijd even sterk waren, is inmiddels aandacht besteed aan een verbeterde keus.)

In Zondag 7 van de Catechismus wordt de vraag 'Wat is waar geloof?' zo beantwoord: 'Waar geloof is een stellig weten waardoor ik alles voor betrouwbaar houd, wat God in zijn Woord geopenbaard heeft'. Het is ook 'een vast vertrouwen, dat de Heilige Geest door het evangelie in mijn hart werkt, dat niet alleen aan anderen, maar ook aan mij vergeving... gerechtigheid en eeuwig heil door God geschonken zijn'. Vertrouwen in Gods Woord gaat samen met een ervaring van Gods troost voor mij, persoonlijk (Zondag 1). Maar andersom ook: er is geen eeuwige troost zonder zijn onfeilbaar Woord.

De Dordtse Leerregels

De grote thema's van de Dordtse Leerregels zijn: de eeuwige uitverkiezing en de verwerping, de dood van Christus en onze verlossing, de verdorvenheid van de mens en zijn bekering tot God, en de volharding van de heiligen. Ze zijn stuk voor stuk gebaseerd op de leer van de Schrift. Op de Synode van Dordrecht (1618-'19) mocht alleen de Bijbel gebruikt worden als bron voor de discussie en voor het formuleren van de Leerregels zelf.

3. Vertrouwen op de onfeilbaarheid en waarheid van de Schrift

De culturele situatie in het Westen wordt bepaald door de Verlichting van de 18^e eeuw en door de Franse Re-

volutie. Volgens Verlichtingsfilosofen zoals Kant was het niet meer mogelijk om de Bijbel te aanvaarden als een gezag boven en buiten ons. Wij moeten de waarheid ontdekken en uitdrukken, zonder de Bijbel als gids. De waarheid is vanaf nu afhankelijk van wat wij mensen denken. De Franse Revolutie was de uitwerking van dit principe in het politieke leven van Frankrijk en later in heel Europa. En het werkte door in het hele leven, in de 19^e eeuw, en steeds sterker in de 20^e en de 21^e eeuw.

Het modernisme, en ook het postmodernisme (of misschien het post-postmodernisme) van nu zijn eigenlijk een voortzetting van de Verlichting en de revolutie. De autonome mens meent God niet nodig te hebben. Hij vertrouwt op de wetenschap met haar onafhankelijke wetten. En zijn vrijheid om zelf te bepalen hoe hij zijn leven leidt gaat boven alles.

Maar wij moeten ons vertrouwen blijven stellen op de onfeilbaarheid en volstrekte historische en ethische waarheid van de Bijbel, samen met de hele kerk in de hele wereld.

Haag, bij de christelijke partijen SGP en ChristenUnie. Toch is dat wat de kerk zou moeten zeggen in onze tijd.

4. Luisteren naar medestrijders, dichtbij en ver weg

Gelukkig waren en zijn er in de hele wereld orthodoxe kerken, bewegingen en theologen die ons helpen om als kerk stand te houden in onze tijd. Een paar voorbeelden.

In 1974 werd in het *Lausanne Covenant* nadrukkelijk gesteld dat evangelisatie en zending zich moeten baseren op een 'inerrant', een onfeilbare Bijbel. Het woord 'inerrant' heeft misschien in Nederland een negatieve bijklank, maar de bedoeling is duidelijk: het gaat om de volstrekte betrouwbaarheid van de Bijbel, historisch en ethisch. Dit jaar was er de *Kigali Commitment* van de GAFCON, een organisatie van orthodoxe Anglicanen in de hele wereld. In overeenstemming met de vroege kerk, de kerkvaders, met de

In de negentiende eeuw zei Groen van Prinsterer: 'Tegen de Verlichting, tegen de revolutie het Evangelie!'

Helaas wordt die uitdrukking

weinig meer gehoord

Tegen de revolutie het Evangelie

In de negentiende eeuw zei Groen van Prinsterer: 'Tegen de Verlichting, tegen de revolutie het Evangelie!' Helaas wordt die uitdrukking weinig meer gehoord, ook niet in politiek Den

belijdenis van Nicea bijvoorbeeld, maar ook met hun eigen belijdenis (de 39 Artikelen van de Anglicaanse kerk), zeggen zij 'Nee!' tegen homorelaties en het homohuwelijk. Dat doen ze omdat die relaties onbijbels zijn. Daarmee

verzetten ze tegen ontwikkelingen in de Anglicaanse Kerk, waar zelfs de aartsbischop van Canterbury, Justin Welby, die bekend stond als een bijbelgetrouwe evangelical, homorelaties wil zegenen.

Kerkelijke families

De *ICRC*, de International Conference of Reformed Churches is onze primaire kerkelijke familie, sinds tientallen jaren. Helaas zijn de GKv eerst geschorst, en toen als lid geschrapt. Aanleiding was ‘de vrouw in het ambt,’ maar de dieperliggende reden was het loslaten van de Bijbel als richtsnoer. De zusterkerken stemden unaniem voor het schrappen van het lidmaatschap.

Bij de *WRF*, de World Reformed Fellowship ontmoet je broeders en zusters met hetzelfde geloof als wij. Kerken met de oude, oecumenische belijdenissen, en ook met belijdenissen uit de tijd van de Reformatie, samen vertrouwend op Gods Woord.

Theologen

Ook het lezen van goede boeken kan ons helpen in de strijd.

Groen van Prinsterer, die ik al noemde, biedt onmisbare informatie over de beweging van nu, die door hem al was gesignaleerd. Orthodoxe gereformeerde, lutherse, anglicaanse, en gereformeerd-baptistische theologen uit de 19^e, 20^e en 21^e eeuw hebben veel waardevols geschreven. In Nederland waren dat bijvoorbeeld Abraham Kuiper, Herman Bavinck (*Gereformeerde Dogmatiek*) en Klaas Schilder. In onze tijd schrijft dr. P. de Vries, predikant in de Hersteld Hervormde Kerk, over het gezag van de Schrift en over de Schrift als norm.²

In Amerika denk ik aan J. Gresham Machen en Cornelius Van Til, die beiden verbonden waren aan het West-

minster Seminarie. Ook het werk van de theologen van de Lutheran Church Missouri Synod is een bron van goede informatie als het gaat over het gezag van de Schrift en over de betrouwbaarheid van Genesis 1, 2 en 3, al kunnen we over andere punten, zoals het avondmaal, met hen verschillen. En dan is er nog dr. Albert Mohler, een Southern Baptist die goed en uitvoerig schrijft over het gezag en de interpretatie van de Schrift.³

5. Analyse van de brandende kwesties anno 2023

Ten slotte is het nodig om, op basis van de Schrift die we aanvaarden en in overeenstemming met de belijdenissen, de specifieke kwesties van onze cultuur zorgvuldig te analyseren. Ook daarbij kunnen we gebruikmaken van betrouwbare informatie die wereldwijd beschikbaar is.

Homoseksualiteit is zo'n brandende kwestie, en ook *gender*. Dat laatste is misschien wel het belangrijkste discussiepunt in onze tijd. De Bijbel zegt: God schiep man en vrouw, en niets anders. Je bent een man, je bent een vrouw. Een 'homohuwelijk' is geen huwelijk, een homorelatie is niet wat God wil. Maar mensen kunnen hiermee worstelen. Wij worstelen allemaal met zonde en de gevolgen van de zondeval. Compassie is onmisbaar, maar duidelijkheid ook.

Een derde belangrijke kwestie is de *historiciteit van Genesis 1, 2 en 3*, die steeds vaker in twijfel getrokken wordt, met gebruik van de uitdrukking 'theologisch waar, maar historisch niet'. Een laatste zaak die ik wil noemen is de kwestie van *de vrouw in het ambt*. Ik ben ervan overtuigd dat het onjuist is om vrouwen toe te laten tot alle kerke-

lijke ambten. De Bijbel wijst ons een andere richting, die in alle orthodoxe kerken in de wereld gevolgd wordt.

Samenvattend: één kerk in de geestelijke strijd

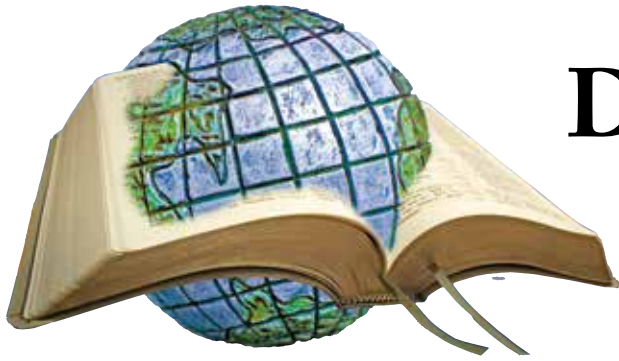
We maken deel uit van *één kerk in de geestelijke strijd*.

Hoe het verder moet? Samen: belijgend wat de Bijbel zegt en onderscheidend vanuit de belijgende interpretatie van het Woord – onder Gods onmisbare zegen.

Doet u mee, doe jij mee in deze strijd? ■

² Zie <https://dr.pdevries.com>.

³ Zie AlbertMohler.com - Cultural commentary from a Biblical perspective.

De tirannie verdrijven?

'Iedereen moet het gezag van de overheid erkennen, want er is geen gezag dat niet van God komt ...'

(Rom. 13:1)

'Men moet God meer gehoorzamen dan de mensen.'

(Hand. 5:29)

De verleiding is groot. Wanneer een staat of pressiegroep een bezielend doel nastreeft, is er altijd de aanvechting het niet zo nauw te nemen met de keuze van de middelen. De norm van de effectiviteit dreigt die van moraal en ethiek te verdringen. Wie snel in Amsterdam wil zijn, komt in de verleiding de gestelde snelheidslimiet te negeren. Ook in de internationale betrekkingen is het geen uitzondering dat het doel de middelen heiligt. Men spreekt dan van 'doel-bezetenheid'. De eindbestemming is afgod geworden.

In de 20e eeuw zagen we dat werkelijkheid worden in nationaalsocialisme en communisme. Het einddoel van Hitler was wereldoverheersing door de biologische elite van het Arische ras waarop het Derde Rijk gebaseerd was. Voor Lenin ging het om communistische wereldheerschappij. Beide ideologieën zagen humaniteit als zwakheid en kozen voor wreedheid. Moreel waren er geen remmen.

Wat verstaan we onder 'middelen'? Het gaat daarbij om iets wat gedaan moet worden of nagelaten om een doel te bereiken. Er moeten keuzes worden gemaakt. Gewoonlijk krijgt een politicus een aantal mogelijkheden aangereikt waaruit hij moet kiezen. Sommige middelen worden verworpen omdat ze te kostbaar zijn. Andere vanwege te verwachten negatieve neven- of averechtse effecten. Weer andere omdat ze strijden

met de normen die men zichzelf gesteld heeft.

Stel nu dat een politicus ervan uitgaat dat de Bijbel het gezaghebbende Woord van God is. Dan weet hij dat het volk Israël al regels kreeg hoe oorlog te voeren (Deut. 20), dat vorsten recht en gerechtigheid hoog in het vaandel moeten dragen (Ps. 72), dat overheden het kwaad dienen te straffen (Rom. 13:4). Gedragsregels voor overheden als deze vinden we in meer of mindere mate terug in het volkenrecht dat in de loop van de tijd is vastgelegd.

Geweld

Maar laten we nu kijken naar de onderdanen, of preciezer naar burgers die in pressiegroepen samenwerken in relatie tot hun overheden. Wat gebeurde er in die relatie na de Tweede Wereldoorlog in de zogenaamde Derde Wereld? Er spoelde een dekolonisatiegolf over Afrika en Azië waarbij allerlei bevrijdingsorganisaties opdoken: Frelimo (Mozambique), Vietcong (Vietnam), Front de Libération Nationale (Algerije), Fretilin (Oost-Timor) en natuurlijk de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie PLO en Hamas (Israël).

Al deze bewegingen gebruikten geweld en hadden daarbij, om met de toenmalige Britse premier Harold MacMillan (1894-1986) te spreken, 'de wind van de geschiedenis mee'. Over het algemeen beseften zij dat het heersende koloniale gezag niet met aanslagen en/of guerrillastrijd militair verslagen kon worden. Hun oogmerk was eerder het

demoraliseren van de tegenstander en het aantrekken van publiciteit en diplomatieke steun. Meestal boekten de bevrijdingsorganisaties succes. Mede door dit succes aangestoken pleegden jonge Nederlandse Molukkers in 1977 een aanslag op een trein bij De Punt en gijzelden zij onderwijzend personeel en kinderen van een basisschool in Bovensmilde. Opmerkelijk was toen de reactie van hun president-in-balingschap, ir. J.A. Manusama. Ondanks druk vanuit zijn achterban om achter de terreurdaad van zijn jongeren te gaan staan, deed hij dat niet: 'Organisaties die bij hun mogelijk gerechtvaardigde strijd gewelddadige middelen inzetten, dragen de kiemen van hun eigen verval in zich.'

Maar is geweld tegen een overheid altijd af te keuren? Zo ja, wat moeten we dan aan met de gewapende strijd van prins Willem van Oranje (1533-1584) tegen de Spaanse koning Karel V, zijn toenmalige overheid? Zingen wij niet uit volle borst over 'de tirannie verdrijven' in het zesde couplet van het Wilhelmus? Oranje speelde als legeraanvoerder een sleutelrol in de Tachtigjarige Oorlog en de grondlegging van de hieruit ontstane Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Romeinen 13

Dat brengt ons bij de vraag wanneer in het licht van de Bijbel van onwettige revolutie, en wanneer van recht van opstand kan worden gesproken. Of ook: wanneer is gehoorzaamheid aan de overheid verschuldigd en wanneer niet? Christenen denken dan onmiddellijk aan wat Paulus in Romeinen 13 schrijft: 'Wie zich tegen dit (overheids) gezag verzet (...), roept over zichzelf zijn veroordeling af.'

Relevant is uiteraard in welke context deze uitspraak staat. Paulus heeft zojuist benadrukt dat individuele wraakneming verboden is, maar dat dit

allerminst betekent dat God zich niet bekommert om het kwaad in de samenleving. Om het kwaad te bestraffen stelde Hij overheden aan. Paulus benadrukt dat er enigerlei vorm van bestuur nodig is om chaos te voorkomen. Natuurlijk beseft hij ook wel dat iedereen naar een goede overheid verlangt. Wie wil er nu leven onder de wet van de jungle? Van belang is ook aan wie Paulus schrijft. De geadresseerden zijn christenen die in het Romeinse Rijk als spelbrekers werden beschouwd. Ze waren dissidenten die weigerden de godheid van de caesars te erkennen. Met het oog daarop waarschuwt de apostel de gelovigen geen onnodige problemen te veroorzaken. Daarvan zou sprake zijn als zij zich als revolutionairen, eventueel met geweld, tegen de overheid zouden verzetten.

Natuurlijk betekende dit voor Paulus niet dat christenen alles maar over hun kant moeten laten gaan. Ze moeten de overheid op haar taak wijzen als bestuurders hun macht misbruiken. Zelf veroordeelde Paulus het Romeinse gezag toen het hem ten onrechte liet geselen en in de gevangenis gooien (Hand. 16).

Dienstweigering

Intussen kunnen burgers hun onvrede over het beleid van hun overheid op verschillende manieren uiten. Christenen weten dat dienstweigering geboden is als overheidsregels, al dan niet in wetten gegoten, in strijd komen met het volgen van God.

Er zijn veel Chinese christenen, onder wie de reformatorische Wang Yi uit Chengdu, die weigeren het gebod van de autoriteiten op te volgen zich aan te sluiten bij de officieel toegestane Drie-Zelf-Patriottische Beweging, TSPM (kerken). Zij constateren dat de TSPM zich onderwerpt aan de ideologie en opdrachten van de Communistische Partij, wat in strijd is met wat de Bijbel zegt

over Christus als hoofd van de christelijke gemeente.

In de jaren zeventig en tachtig kwamen bevrijdingstheologen in vooral Latijns-Amerika in verzet tegen onrechtvaardige politieke en maatschappelijke samenlevingsstructuren. 'De armen zijn het gekruisigde volk', zei de later vermoorde bisschop Oscar Romero in El Salvador. Wilde de rechteloos gemaakte mens worden bevrijd, dan moest dat door vernietiging van het kapitalistische systeem als kern van de onderdrukking. Voor sommigen was het gebruik van geweld daarbij niet uitgesloten.

Bestaat er een recht van opstand? Zeker. Maar dat wil niet zeggen dat gemakkelijk kan worden aangegeven wanneer. Een vraag is bijvoorbeeld wanneer een regime dat louter door een staatsgreep aan de macht gekomen is wettige overheid wordt. Of zoals in het geval van West-Papua: werd Indonesië daar via een vervalste volksraadpleging (1969) onmiddellijk wettig gezag? Of worden zulke 'gekroonde rovers' – de uitdrukking is van Groen van Prinsterer – pas overheid als hun revolutionair verkregen macht internationaal gestabiliseerd is? Onder christenen wordt breed de mening aangehangen dat er recht van opstand bestaat bij zware geloofsvervolging, het uitmoorden van de eigen onderdanen en schending van de eigen fundamentele wetten. Maar ook dan is terughoudendheid geboden. Zo benadrukte Calvijn dat, om anarchie te voorkomen, erkende lagere leiders van de bevolking aan de opstand leiding zouden moeten geven. Bovendien moet worden overwogen of de winst van opstand wel opweegt tegen de negatieve gevolgen ervan. Het einde van gerechtvaardigd geweld kan namelijk erger zijn dan het lijden onder 'harde heersers' (1 Petr. 2:18). Revolutie of recht van opstand? Simpele antwoorden zijn er niet. ■

**Voor
alles wat
gebeurt is
er een uur,
een tijd
voor alles
wat er is
onder de
hemel**

(PREDIKER 3:1)

Gods mozaïek

Alles verandert ...

Alles in dit leven is tijdelijk, alles verandert. In veertien concrete voorbeeldparen (Pr. 3:2-8) laat de Prediker zien hoe er voor alles een uur is, met het gevolg dat er ook een bepaald ritme in het leven zit. En dit ritme heeft uiteraard iets aantrekkelijks – wie wil er altijd winter hebben, zonder dat het ook lente en zomer wordt? En wie zou willen dat het altijd maandag blijft, zonder dat er ook een weekend aankomt? Ritme maakt onderdeel uit van Gods geschapen werkelijkheid. In het begin heeft God Adam geschapen in de tijd, met daarbij de nodige afwisseling – de wisseling van dag en nacht, de opeenvolging van de seizoenen, de dagelijkse arbeid in de tuin afgewisseld door de rust op de zevende dag. En ook daarvan geldt: God zag dat het goed was (Gen. 1). Maar we weten dat, ná de zondeval, het niet alleen meer mooie dingen zijn die afgewisseld worden met andere mooie dingen; nee, nu hebben we te maken met de afwisseling van mooie én minder mooie dingen, goede én kwade dingen: een tijd om te baren en een tijd om te sterven, een tijd om lief te hebben en een tijd om te haten, een tijd om te lachen en een tijd om te huilen, een tijd voor vrede en een tijd voor oorlog. Goed

en kwaad wisselen elkaar af – zeker in onze tijd met de snelle technologische ontwikkeling. En wanneer de Prediker dit overziet, vraag hij zich af: 'Welk voordeel heeft de mens van alles wat hij met zijn gezwoeg tot stand brengt? Ik heb gezien dat het een kwelling is, die hem door God wordt opgelegd' (Pr. 3:9-10). De Prediker worstelt met dit ritme ...

Niet te overzien

En toch is het niet zijn bedoeling om de mens moedeloos te maken; hij schetst de veranderende tijden eerder als een Godgegeven patroon dat zichzelf ontvouwt: 'God heeft alles wat er is de goede plaats in de tijd gegeven ...' (Pr. 3:11a). Een mooie vertaling! Alles past precies op de tijd zoals door God gepland, en zo draagt elke tijd bij tot het meesterstuk waarmee de Schepper bezig is. Elke tijd, elk moment – hoe vergankelijk ook – is een onderdeel van het geheel. En iets hiervan heeft God in het hart van de mens gelegd: '... en ook heeft hij de mens inzicht in de tijd gegeven' (Pr. 3:11b). Het besef van heden, verleden en toekomst maakt deel uit van ons mens-zijn; het zit in ons om meer van de geschiedenis te willen weten, om vandaag te willen analyseren, en om de toekomst te willen

kennen. En toch, zo sluit vers 11 af, kan de mens het werk van God niet van begin tot eind doorgronden. Daar ligt nu ons probleem: wij kunnen slechts een fractie van het totale beeld zien. Wij hebben geen overzicht, van begin tot eind. Wij zien de afzonderlijke deeltjes (soms heerlijke tijden, soms heel trieste tijden), maar wij kunnen het geheel niet overzien. Ondanks onze kennis van die afzonderlijke delen, blijven wij onvoldaan, want we begrijpen het geheel niet. Het is alsof we met onze neuzen voor een heel groot mozaïek staan – we zien genoeg om te beseffen dat we met een werk van uitzonderlijke kwaliteit te maken hebben, maar het geheel ontgaat ons. We kunnen niet ver genoeg naar achteren stappen om te zien wat de Schepper ziet – heel en volledig, van begin tot eind.

Als we dit beeld in gedachten houden (met onze neuzen voor Gods levensgrote mozaïek), dan leren wij onszelf te relativiseren. Wie ben ik echt? Wat heb ik nu eigenlijk bereikt? Dit zijn zinvolle vragen aan het begin van een nieuw jaar. Het maakt ons bescheiden wanneer we beseffen dat wij het belang van ons leven – van onze prestaties, van onze meningen, en zelfs van ons lijden – in het geheel van Gods mozaïek niet kunnen overzien. Ja, zelfs ons lijden (en ik zeg dit met grote voorzichtigheid) is

Het geeft perspectief om te weten dat mijn leven maar een klein steentje is in het geheel van **Gods eeuwen omvattende, wereldomspannende mozaïek**

maar een deeltje, niet het geheel. Uw en mijn lijden is maar een klein tegeltje in Gods grote mozaïek, en zo zijn er nog miljoenen andere 'lijdenstegeltjes' – op vele plaatsen in de wereld. Het geeft perspectief om te weten dat mijn leven maar een klein steentje is in het geheel van Gods eeuwen omvattende, wereldomspannende mozaïek. En zo leren we onszelf te relativiseren. Ik ben zeker niet onbelangrijk, maar ik moet wel mijn plekje in het geheel leren zien. En als we dit leren zien en we onszelf vervolgens afvragen: 'Maar wat nu?', dan zegt de Prediker eenvoudig: wees vrolijk en geniet van het leven (Pr. 3:12), wees blij met het goede, het is Gods geschenk (Pr. 3:13). Daartoe roept God ons wanneer wij geconfronteerd worden met de wisselvalligheid van alle dingen en met de vergankelijkheid van het leven.

Bij God is het anders

De Prediker heeft geleerd dat alles in de tijd tijdelijk is. Maar dan leert hij vervolgens ook het tegendeel: 'Alles wat God doet, zo heb ik vastgesteld, doet hij voor altijd. Daar is niets aan toe te voegen, daar is niets van af te doen' (Pr. 3:14). Dus mensen en hun werk zijn relatief. Ze gaan voorbij, ze worden vergeten. Maar Gods werken zijn eeuwig, ze blijven voor altijd. Te midden van alles wat verandert, te midden van wisselende omstandigheden, is er de eeuwig-

God. Zo creëert de Prediker een heel doeltreffend contrast: de tijdelijkheid van de mens en zijn werken *tegenover* de eeuwigheid van God en zijn werken. En waarom doet de Prediker dit? 'God doet het zo opdat de mens ontzag voor hem heeft' (einde vers 14). God plaatst doelbewust zijn eigen eeuwigheid tegenover de tijdelijkheid van de mens, opdat de mens zijn eigen vergankelijkheid en beperktheid ziet en tot eerbiedige aanbidding van God wordt gebracht. Als alles in dit leven in hoog tempo voorbijgaat, dan komt des te duidelijker naar voren wat wel standhoudt. De onderwerping van de schepping aan de vergankelijkheid (Rom. 8:21-22) was niet voor niets. De tijd staat in dienst van de eeuwigheid.

En zo komen wij, te midden van alles wat verandert en te midden van onze eigen beperktheid, bij de eeuwig, onveranderlijke God. En als wij hem leren kennen, dan gaat voor ons de eeuwigheid open. Want dan ontdekken wij zijn *eeuwige* plan voor deze wereld – de redding van zondaren (2 Tim. 1:9). En wij komen bij zijn *eeuwig* Woord, waarvan Jesaja zegt: 'Het gras verdort en de bloem verwelkt, maar het woord van onze God houdt altijd stand' (Jes. 40:8). En we ontdekken Jezus Christus, die volgens Hebrëeën 13:8 gisteren en vandaag en tot in *eeuwigheid* dezelfde blijft. En wij ontdekken Gods *eeuwig* verbond met Abraham, Isaak en Jakob en hun nageslacht, waarvan wij zingen in Psalm 105. En wie dit accep-

teert als hét antwoord op de vergankelijkheid, ontvangt het *eeuwige* leven (Tit. 3:7), het *eeuwige* erfdeel (Heb. 9:15), de *eeuwige* redding (Heb. 5:9), de *eeuwige* luister in Christus Jezus (1 Petr. 5:10). Hij wordt een burger van het *eeuwige* koninkrijk (2 Petr. 1:11). En hij zingt de lof van deze God: 'Want van u is het koninkrijk en de kracht en de heerlijkheid tot in *eeuwigheid*.' In Jezus Christus gaat de eeuwigheid voor ons open en in Hem krijgen we deel aan het eeuwig leven.

Tot slot

Ik en mijn werken zijn kort van duur – vandaag ben ik belangrijk, morgen ben ik vergeten; vandaag bouw ik iets op, morgen wordt het afgebroken; vandaag heb ik deze mening, morgen is het weer anders; vandaag ben ik een bloem op het veld, morgen is die weg. Genoeg om moedeloos van te worden. Maar dan de uitkomst: God is eeuwig, zijn verbond is eeuwig, en zijn verlossing duurt tot in eeuwigheid. En daarmee de belangrijke vraag voor de toekomst: wil jij *in de tijd* wandelen met de *eeuwige* God? Uiteraard zijn de tijdelijke dingen niet onbelangrijk. Je leven hier op aarde – je huwelijk, je gezin, je werk, je ontspanning, je mening – is niet zinloos. Maar dat alles verliest wel alle zin wanneer het losstaat van de eeuwig God. Het is de uitdaging om elk vluchtig moment deel te laten zijn van je relatie met Jezus Christus. Dan wordt 2024 het jaar van onze Heer. En wie weet, misschien is 2024 wel het laatste jaar van onze Heer, want ... voor alles onder de hemel is er een tijd. Ook voor de wederkomst van Jezus Christus. ■

Redactioneel	Titel	Editie			
Kees van Dijk		jan	Balten Pieter	Het klimaat van het absolute,	nov
Pieter Boonstra		feb	Hagens	maar dan anders	
Sipke Alserda		mrt	Kerkelijk leven		
Hans van der Jagt		apr	Sipke Alserda	De kerk en het belang van de belijdenis	apr
Ida Slump		mei	Anne van der Sloot	De Bijbel is zijn eigen uitlegger	apr
Kees van Dijk		jun	Anne van der Sloot	Het geloofsonderwijs opnieuw op de helling	apr
Pieter Boonstra		jul/aug	Jan Wesseling	De fusie een feestje?	apr
Sipke Alserda		sep	Column		
Ida Slump		okt	Rufus Pos	Grensoverschrijdend gedrag	jan
Pieter Boonstra		nov	Gijs Zomer	Ambtsdrager, sta eens oog-in-oog met het Lam	feb
Kees van Dijk		dec	Rufus Pos	Nieuw(s)	mrt
Schriftlicht			Gijs Zomer	Stille kerken	apr
Henk Drost	God geniet ervan genade te geven	jan	Rufus Pos	Objectief in een ideologische jas	mei
Mieke Brink	De oorlogen van David (1)	feb	Gijs Zomer	Amazing Grace op zondag 2 juli	jun
Mieke Brink	De oorlogen van David (2)	mrt	Rufus Pos	Selfie-ID	jul/aug
Henk Jan Visser	Gastvrij aan de maaltijd van de Heer	mrt	Harry Wendt	De toekomst	sep
Harry Wendt	Witter dan sneeuw!	apr	Rufus Pos	Sabbat en stress	okt
Mieke Brink - Blijdorp	De oorlogen van David (3)	apr	Harry Wendt	Langs de erfgrens	nov
Yooeun Seong	Gods Geest spreekt in jouw taal	mei	Rufus Pos	Navigatie	dec
Chris van Zwol	De weg naar bovenmenselijke vrede	jun	Woordwaarde		
Kees de Groot	Het geloof is zowel een ladder als een lift	jul/aug	Gert Kwakkel	Optimistische woorden	jan
Dirk Groeneveld	Gods recept voor rust	sep	Rob van	Bergen verzetten	feb
Pieter van den Berg	Genadig beschuldigd	okt	Houwelingen		
Henk Room	Brood van Gods aangezicht	nov	Egbert Brink	Kom mijn ongeloof te hulp!	mrt
Gert Kwakkel	Hij komt, maar anders dan verwacht	dec	Erik van Alten	Een nietsnut wordt nuttig en voordelig	apr
Actueel			Gert Kwakkel	Met God in ons midden ...	mei
Bart van Egmond	Van belijdende kerk naar gespreksgroep	jan	Rob van	Verhoord gemeentegedeb uit Jeruzalem	jun
Balten Pieter	Parmantig samen op weg	feb	Houwelingen		
Hagens			Egbert Brink	Oog in oog met God	jul/aug
Pieter Boonstra	Het is maar hoe je het interpreteert ...'	mrt	Erik van Alten	De bergen en heuveltoppen van onze tijd	sep
Jan Wesseling	Nogmaals: kinderen aan het avondmaal?	apr	Gert Kwakkel	Gods jaloezie	okt
Dick van der Stouw & Elise G. Lenkeek	Geloven in evolutie én Bijbel: wat staat er op het spel	mei	Rob van	Wie niet wil werken, zal niet eten	nov
Pieter Boonstra	Geloof en gehoorzaamheid in een 'nieuwe' wereld	jun	Houwelingen		
Johan Klein	Gehoorzaam aan Gods Woord	jul/aug	Egbert Brink	Het teken van Kain	dec
Frans Pansier	Gezaag aan gezag	sep	Leer en leven		
Kees van Dijk	Jongeren en kinderen in de kerk	okt	Rinie van Reenen	God – als Vader beleden, bestreden en geleven!	jan
Jan Wesseling	De eyeopener van Dan	nov	Florus van der Rhee	In Jezus Christus geloven	mrt
Bart van Egmond	Arnold Huijgen over de hel	dec	Ferdinand Bijzet	De Redder van zondaren: Immanuel	mei
Thema			Harry Wendt	Christus tegenover Pilatus	jul/aug
Sipke Alserda	De Bijbel - het boek van God en mensen? 1. Openbaringsleer	jan	Peter Drost	De derde dag	okt
Sipke Alserda	De Bijbel - het boek van God en mensen? 2. De uitleg van de Bijbel	feb	De wereld en het woord		
Gert van den Brink	Antinomianisme (1). De onwelkome gast van de Reformatie	mrt	Aad Kamsteeg	Het Joodse volk overleeft de eeuwen	feb
Gert van den Brink	Antinomianisme (2). De tragiek: het evangelie wordt wet.	apr	Aad Kamsteeg	Opdracht Israël: niets anders dan recht te doen	apr
Jan Smelik	Nu ik bij U kom in uw heiligdom' - De evangelicale liedcultuur en de gereformeerde liturgie	mei	Aad Kamsteeg	De ongerijmde oorlog	jun
Henk Drost	Gods vertrouwelijke omgang	jun	Aad Kamsteeg	De actualiteit van de derde ruiter	sep
Anne van der Sloot	Ds. J.W. Tunderman - De Schrift is de levende stem van God (I)	jul/aug	Aad Kamsteeg	Wie een ander onderdrukt, beledigt diens Schepper	nov
Anne van der Sloot	Ds. J.W. Tunderman - De Schrift is de levende stem van God (II)	sep	Man/Vrouw en Ambt		
Johan Klein	Slaat God mensen naar zich toe?	okt	Jaap Burger	MVA - 15 notities als poging tot doorspreken	dec
			Henk Room	MVA - Opmerkingen bij de notities van Jaap Burger	dec

Gelezen

Piet de Vries	De kern van het evangelie (R. Sonneveld)	jan
André Bas	De hoed en de rand (M. Klaassen e.a.)	jan
Sipke Alserda	Gaat Romeinen 7 over mij? (T. de Ruiter)	feb
Sipke Alserda	Woord houden. Een kerk met kleine kracht (A. Bas e.a.)	mrt
Wim van Vlastuin	Het Woord in geding (P.T. Pel en H.J. Room (red.))	mrt
Sipke Alserda	En de erfgenamen dan? (H. Velvis)	apr
Maarten Klaassen	Verbonden voor het leven (A. de Bruijne)	mei
Henk Drost	Er lag vreemde dreiging over alles (G. Harinck (red.))	mei
Hans Meissner	Het verlaten individu (E. van Fenema)	jun
Sipke Alserda	Vrucht van de tucht (Y. Horjus)	jun
Henk Drost	Psychische problemen in de familie (H. Schaap-Jonker en E. de Jong (red.))	jul/aug
Gert van den Brink	Inzicht. Wetenschap voor Gods aangezicht (M.J. Paul e.a. (red.))	jul/aug
Harm Boiten	Kamper Kanttekeningen (R. van Houwelingen (red.))	sep
Benno Zuiddam	Hercules op de tweesprong. (A. Kinneging)	sep
Wilma van der Jagt	HSV Tienerdagboek. (H. Dankers e.a.)	okt
Henk Drost	Evangelisatie Toerusting. (B. en E. Luiten)	okt
Wim de Vries	De stikstofuik. (A. Jaspers)	nov
Jan Blok	Gereformeerde getijden. (H.A. Speelman en D. Timmerman)	nov
Henk Drost	Dordt zoals je Dordt niet kende. (G. van den Brink)	dec

Uit andere bladen

Perry Storm	Verontruste GKv-ers – Waarheen?	jan
	Bavinck en Douma	jan
Perry Storm	Geloofsbeleving en autisme	feb
	Er staat geschreven ...	feb
	ICRC 2022: Dag GKv, welkom GKN	feb
Perry Storm	Heilzaam ambtsbesef voor een wereldvreemde goedgezak	mrt
	De doorbraak van het genderdenken	mrt
Leo Bezemer	Macht en onmacht	apr
Perry Storm	Wanneer de cultuur meer invloed krijgt dan Gods openbaring ...	mei
	De tandeloze kerk	mei
Perry Storm	De NGK: delen in het fusie-feest of verdriet?	jun
	Woke is wraak	jun
Perry Storm	Grenzen stellen in een verwenmaatschappij	jul/aug
	Geestelijke volwasseneheid	jul/aug
Perry Storm	Prediking en levensgevoel	sep
	Kerkgang: bekering tot simpele trouw	sep
	Hoe vinden wij elkaar?	sep
Leo Bezemer	Kansen voor christelijke waarden?	okt
Perry Storm	Het Oude Testament en de slavernij	nov
	De crisis in leesvaardigheid	nov
	Begraafenis: samenkomst of eredienst?	nov
Perry Storm	De vreugde van het door God gevonden zijn	dec

Gedicht

Gert Slings	Het anatomisch verslag. Rutger Kopland	jan
Gert Slings	Onze professor legde het nog één keer uit. Ester Naomi Perquin	feb
Gert Slings	Tot de slaap. Ida Gerhardt	mrt

Gert Slings	Dordrecht. Jan Willem Schulte Nordholt	apr
Gert Slings	Absalom. Menno van der Beek	mei
Gert Slings	Als Mozes had doorgenvraagd. Marjolijn Heemstra	jun
Gert Slings	Ik ben een zeiler ... A. Wapenaar	jul/aug
Bauke Seldenthuis	Werkster. Gerrit Achterberg	sep
Bauke Seldenthuis	Als u zo schuimend woedend wordt. Maarten van Aes	okt
Bauke Seldenthuis	De moerbeitoppen ruischten. Nicolaas Beets	nov
Johan Klein	Looft Hem naar wie de schepping vraagt. Johan Klein	dec

Liturgie

Jan Pieter Kuijper	Psalm 116: Vertalen is verraden, berijmen is verkleinen	sep
--------------------	---	-----

Geschiedenis

Harm Veldman	De oudste stad van Zwitserland werd in 1523 gereformeerd	okt
Harm Veldman	Keerpunt op de Dillenburg. Hoe de Nassause vorsten gereformeerd werden	nov

Interview

Ida Slump	Gender: een kluwen van ideologie, onwetendheid en pijn. Een interview met drs. Elise van Hoek - Burgerhart	feb
Harry Wendt	Gods Woord naar Gods volk brengen. Een interview met Reuben Bredenhof	jun

Nieuw cahier

Balten Pieter Hagens	Getuigen met Guido de Brès. (Peter Drost)	jan
----------------------	---	-----

(PSALM)GEZANG

**De dominee ziet
dat met zwarte verf
het liturgiebordje
onleesbaar is gemaakt**

De predikant kondigt het laatste lied aan. Hij kijkt vanaf de kansel naar de gemeente die voor hem zit, neemt de blikken in zich op. Zijn kudde. Als hij de woorden nog maar nauwelijks heeft uitgesproken staat de een na de ander op. Niet om te zingen. O nee, ze stappen de kerkbanken uit, één, twee, tien, dertig, honderd – honderden. De predikant ziet de ruggen die naar hem toegekeerd zijn als de mensen de kerk uitlopen. Wanneer het eindelijk tijd is om te zingen is de kerk nog maar nauwelijks gevuld.

En het gaat van kwaad tot erger. Op een zondag komt de dominee de kerk binnen en hij ziet dat met zwarte verf het liturgiebordje onleesbaar is gemaakt. Op een gegeven moment breken er zelfs vechtpartijen uit.

Dan neemt de dominee een rigoureuus besluit: hij zal niet meer laten zingen.

Nou, dat moet iets preciezer: hij zal geen *gezangen* meer laten zingen. Deze dominee was George Frans Gezelle Meerburg, predikant van de hervormde gemeente te Almkerk. In juli 1835 besloot hij geen gezangen meer te laten zingen in de eredienst, want de rust moest terugkomen onder zijn schapen. Gezelle Meerburg was de vader van de Afscheiding in het Land van Altena.¹

Gelukkig zijn wij niet meer zulke scherpshijpers. Want een gezang, een mooi lied, wat is daar mis mee? Dat kun je toch prima zingen tot Gods eer? En het spreekt vaak veel directer het hart aan. We voelen er meer bij dan bij de psalmen.

Nu zul je mij inderdaad niet horen zeggen dat je géén liederen of gezan-

gen mag zingen. Maar of we gelukkig moeten zijn dat wij daar helemaal voor openstaan ... Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat we zo zoetjes aan wel erg weinig psalmen zingen. En als we dan gezangen zingen, zijn daar niet veel gezangen bij die erg sterk wortelen in een bijbeltekst.

Sterker nog, op sommige momenten lijkt het alsof de liturgie is samengesteld door Marcion. Marcion leefde lang geleden en vond dat 'de God van het Oude Testament' maar wreed was – en veel van het Nieuwe Testament beviel hem ook niet. Dus ging Marcion schrappen: alles wat hem niet zinde, was geen onderdeel van Gods Woord.²

Stelt hij onze liturgie op? Het is verleidelijk om een liturgie te maken waarin alleen gezongen wordt over liefde, troost, nabijheid en veiligheid bij God. Veel liederen waarin wij wel ons leed, maar niet onze schuld aan God voorleggen. Laten we dan in onze liederen nog wel heel Gods Woord klinken? Als we die psalmen, die Hij Zelf in onze mond legt, niet meer zingen, wat zegt dat dan over ons? Over *mij* als voorganger?

In Almkerk liepen ze er de kerk om uit. Dat adviseer ik niemand. Ik adviseer wel alle predikanten, inclusief mijzelf, om heel Gods liedboek in de eredienst te blijven zingen. ■

¹ Zie: Gast, C. de, *Afscheiding en Doleantie in het Land van Heusden en Altena*, Stichting Zuidelijk Historisch Contact, Tilburg, 1989, p. 148-150.

² Zie: Hommes, N.J., 'II. De oude katholieke kerk' in: Itterzon, G.P. & Nauta, D (red.), *Geschiedenis van de kerk 1*, Kok, Kampen, 1963, p. 67-70.

ANTISEMITISME IN JEUGDVERHALEN

Ewoud Sanders las een massa jeugdverhalen en onderzocht welke beelden over joden daarin naar voren komen. Ik las het boek waarin hij verslag doet van zijn onderzoek: *Met de papepel. Beeldvorming over joden in de Nederlandstalige jeugdverhalen, 1782-heden.*

Dat viel niet mee. De auteur geeft honderden voorbeelden van de misvorming in die beeldvorming. En net als je denkt dat het niet gekker kan, komt er een voorbeeld dat nóg afschuwelijker is.

Bijvoorbeeld in het hoofdstukje Blij de gaskamer in. In het boek *Geen nacht meer* (1969) van Cor van Rijswijk komt een oudere joodse man voor, Benjamin, die zich al vroeg in zijn leven tot het christendom heeft bekeerd. Hij is ervan overtuigd dat de holocaust Gods rechtvaardige oordeel is over 'de versmaders van Zijn heilig Kind Jezus'. Hij weet wat er gaat gebeuren als hij met zijn kleindochters de gaskamer in gaat. Hij is blij. *'Een glimlach komt op zijn gelaat. Nog even en dan is de strijd gestreden. De kroon ligt gereed. En terwijl het blauwzuurgas van boven in de kamer stroomt, roept Benjamin in verrukking uit: "Nu laat Gij, Heere! Uw dienstknecht gaan in vrede naar Uw woord; want mijn ogen hebben Uw zaligheid gezien". Tien minuten later is Benjamin niet meer. Hij ging in in de vreugde zijns Heeren.'*

Een verschrikkelijk boek

Marc van Oostendorp noemt Sanders' boek in zijn recensie in *Neerlandistiek*

een verschrikkelijk boek. Hij heeft gelijk. Dat het desondanks een goed leesbaar boek is geworden, is een niet geringe verdienste van de auteur. Ewoud Sanders is taalhistoricus en journalist. Hij promoveerde in 2017 op een studie naar jeugdverhalen over jodenbeking. Na zijn promotie publiceerde hij in *Neerlandistiek* onder de titel *Jeugdverhalen over joden* enkele jaren samenvattingen van zo'n 150 kinderboekjes waarin joden een belangrijke rol spelen. Dit boek kun je zien als een samenvatting van dat en ander materiaal. Hoofdstuktitels als 'Joden zijn ook mensen', 'Joden zien er anders uit', 'Joden maken veel kabaal en praten raar', 'Joden zijn goed', 'Joden zijn slecht', 'Joden zijn slachtoffers', etc. geven een indruk van wat de lezer kan verwachten.

Bekeringsverhalen

In de inleiding besteedt Sanders nogal wat aandacht aan de christelijke boekjes over joden, waarbij het

vaak bekeringsverhalen betreft. Hij noemt *De zoektocht van Lea Rachel* van M.H. Karels-Meeuse. Het verhaal is gebaseerd op het levensverhaal van Sara Meijerse. In de versie van Karels spugen de joden, is sprake van gebogen neuzen, zwart haar, joodse (scheld) woorden, mishandeling van Lea vanwege haar heimelijke bestudering van het Nieuwe Testament, achterlijke en bekrompen rabbijnen; het zijn volgens Sanders 'stuk voor stuk klassiekers in jeugdverhalen over joodse personages'. En van dit boek werden tussen 1999 en 2015 ruim tienduizend exemplaren verkocht, een bestseller!

Je mag aannemen dat de auteurs van die bekeringsgeschiedenissen het goed bedoelden. Toch blijken ook die verhalen dus de nodige (en soms gruwelijke) vooroordelen en stereotyperingen te bevatten. Je krijgt de indruk dat de schrijvers van deze boekjes joden vooral zagen als bekeringsobject en niet in de eerste plaats als medemens. Datzelfde geldt voor de kinderboekenschrijvers die hun best doen kinderen sympathie voor joden bij te brengen. Sanders: 'Zij schrijven dan bijvoorbeeld: ja, joden zien er anders uit en ze praten een beetje raar, maar kinderen, heus, naast oplichters en bedriegers heb je veel eerlijke en brave joden.'

Kwetsende stereotyperingen

Sanders geeft nergens een definitie van antisemitisme. De talloze voorbeelden die hij geeft van vooroordelen, clichés en stereotyperingen laten aan duidelijkheid niets te wensen over en hoeven niet expliciet als zodanig (of als antisemitisch) geduid te worden. Dat typeert ook Sanders' schrijfstijl: hij noteert, beschrijft, vat samen, maar laat het oordeel aan zijn lezers over. Toen hem gevraagd werd hoe het voor hem was om dit boek te schrijven,

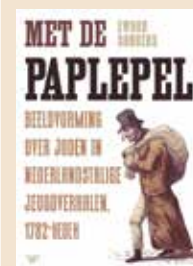
antwoordde hij: 'Pittig. Ik geloof niet in verontwaardigde teksten, je kunt de feiten beter voor zich laten spreken, maar af en toe moest ik een blokje omlopen om een neutrale toon te kunnen handhaven'.

Die houding valt te waarderen. Toch overviel mij bij het lezen steeds vaker de vraag: wáár komt dit krankzinnige gedachtegoed vandaan? Hoe zijn die kwetsende stereotyperingen ontstaan? Zijn er feiten (geweest) die daar op een kromme manier voedsel aan gaven? Stereotyperingen zijn clichés en die danken hun bestaan aan het feit dat ze tot op zekere hoogte kloppen, dan wel herkenbaar zijn – anders zouden ze geen cliché geworden zijn. Tegelijk zijn ze gewoonlijk een gemakzuchtige versimpeling van de werkelijkheid, waardoor ze moeilijk uit te roeien zijn. Vaak ook zijn ze kwetsend, en dat geldt zeker voor de meeste voorbeelden die Sanders geeft. Natuurlijk, niet alle gegeven voorbeelden hebben hetzelfde soortelijk gewicht, en de auteur suggereert dat ook niet. 'Joden praten raar' is op zichzelf niet kwetsend: een Rotterdammer vindt dat ook van een Groninger en vice versa. En vele cabaretiers hebben naam gemaakt met lachwekkende imitaties van dialecten in hun voorstellingen. De vraag of zoiets 'leuk' is of 'kwetsend' is mijns inziens vooral een kwestie van context. En dan zijn joden veel vaker slachtoffer van kwaadaardige spot dan van goedmoedige plagerij. Het is de vraag of er in al die gevallen sprake is van bewust *antisemitisme* of eerder van een soort redeloze pesterij zoals je die helaas ook tegenkomt op scholen.

Tot op de dag van vandaag

Intussen blijft de vraag die hierboven gesteld werd ook staan: welke kracht heeft ervoor gezorgd dat het overdui-

delijk antisemitische gedachtegoed waarvan Sanders verslag doet niet alleen al eeuwen bestaat, maar, erger, *tot op de dag van vandaag* voortbestaat en zelfs verspreid wordt via jeugdboekjes? Sanders doet geen poging daar een antwoord op te geven. Dat vind ik jammer. Anderzijds, die vraag maakt waarschijnlijk onderdeel uit van een veel grotere vraag, namelijk die naar de oorsprong van antisemitisme in het algemeen. Een antwoord daarop is niet zomaar te geven. Sanders lijkt zich dat ook bewust te zijn. Hij besluit zijn boek met: 'De tijd zal leren of er ooit een eind zal komen aan jeugdboeken waarin kinderen de merkwaardigste ideeën over joden met de paplepel krijgen ingegoten, maar in alle eerlijkheid: ik heb er een hard hoofd in.' Lezing van dit boek is een schokkende, ontvucherende ervaring, die je met plaatsvervangende schaamte vervult. Het is daarmee een indringende waarschuwing, niet alleen voor onze omgang met joodse landgenoten, maar ook voor die met andere minderheidsgroepen in ons land. ■

N.a.v.: Ewoud Sanders, *Met de paplepel*. Beeldvorming over joden in de Nederlandstalige jeugdverhalen, 1782-heden, Walburg Pers, Zutphen 2022, ISBN 9789462499492, 272 pag., prijs € 29,99.

EEN RÉVEILPREDIKANT IN FRIESLAND

'De hervormde predikant ds. Jan Wouter Felix (1824-1904) was een van de belangrijkste vertegenwoordigers van het zgn. Friese Réveil. Na zijn studie theologie aan de universiteit te Leiden had Felix in de Friese plaatsjes Longerhouw en Schettens zijn 'tweede academie' gevonden: door het lezen en uitgeven van oude schrijvers en door contacten met diepvrome lieden als Durk Piers Noordmans en Jan Piers Eringa, kleyne luyden, die symbool staan voor de 'schoot der vroomheid', waarin het Friese Réveil haar wortels had. Dr. Oepke Noordmans heeft dit Réveil ooit omschreven met de woorden: ernst, eenvoud, en ascese, die primair in de 'huiskerk' werden ingeslepen. Maar in de tijd dat Noordmans zelf als hervormd predikant in Friesland werkzaam was (1903-1923) zag hij dit al teloorgaan doordat het fundament van de vroomheid verbrokkelde: de Bijbellezing, het gebed, het gezamenlijk zingen van de Psalmen ging meer en meer ontbreken, de kritische reserve naar de wereld nam af. En vandaag staan de kerkgebouwen, waar eens het Friese Réveil bloeide er verlaten bij.'

Bovenstaande woorden staan in de inleiding die dr. Bart Jan Spruyt vooraf doet gaan aan zijn prachtige biografie over ds. J.W. Felix. Het boek boeit meteen.

Bezinning

De woorden laten zien dat Spruyt niet alleen, als nauwgezet biograaf, het leven van Felix in kaart brengt, maar zich ook in geestelijke zin verbonden weet met de 'schoot der vroomheid', waarin het Friese Réveil haar wortels had. Ik althans proefde in dit boek een heimwee naar wat eens was, en vandaag in de huidige kerkelijke en geestelijke situatie nagenoeg onbestaanbaar is geworden.

Veelzeggend is de verklaring van de titel '*Oud-Hervormd*' die Spruyt zijn biografie meegaf: Felix vertegenwoordigde 'een oude wijze van hervormd-zijn (...) die binnen de opvolgers van de Nederlandse Hervormde Kerk, binnen de PKN en binnen de Hersteld Hervormde Kerk, nauwelijks nog mogelijk blijkt, of in ieder geval op het spel staat' (p. 16). Spruyt wil met zijn boek de opvolgers van Felix een spiegel voorhouden en hen uitnodigen tot gemeenschappelijke bezinning. Die uitnodiging had hij wat mij betreft wel breder mogen trekken: ds. Felix heeft alle aanhangers van de christelijke gereformeerde religie in ons land wat te zeggen.

Onbekend

Geboren en opgegroeid in Friesland, en lid van de GKv-gemeente Leeuwarden-Huizum, kerkte ik in het gebouw van de Vereniging van Vrijzinnig Hervormden. Eén keer in het jaar, als het VVH-gebouw bezet was, zaten we in het middeleeuwse hervormde kerkje van Huizum. Ik herinner me dat je je mooi kon verstoppen in de herenbanken. Maar van het bestaan van het Friese Réveil was ik niet echt op de hoogte. De Hervormde Kerk en de (vrijgemaakt) Gereformeerde Kerken waren in mijn jeugd twee werelden, die elkaar als schepen in de nacht passeerden. Het boek over Felix heeft me duidelijk gemaakt dat dat mee het gevolg was van de kerkelijke breuk die ontstond met de Doleantie in 1886. Dr. Abraham Kuyper en ds. Jan Wouter Felix waren beiden betrokken bij de oprichting van de Vrije Universiteit, maar als gevolg van de Doleantie waren ze uiteengegaan. Kuyper was, met de afwerping van het

synodale juk, de richting ingeslagen van de afgescheidenen, die al eerder de Nederlandse Hervormde Kerk hadden verlaten, Felix bleef in de NHK onder het hiërarchische juk.

Kuyper en de VU waren mij bekend, maar vanwege de Vrijmaking van 1944 was er wel een kloof. Van huis uit was ik meer gericht op de gereformeerden. Kerkhistorisch gezien waren de hervormden buiten beeld. Het was voor mij dan ook een verrassing om over de hervormde Felix te lezen.

Felix en het Friese Réveil

Felix was orthodox-christelijk opgevoed. Al op jonge leeftijd wilde hij predikant worden. Hij ging theologie studeren in Leiden, zijn geboortestad. Maar hij klaagde over de Leidse Universiteit als de 'Hoogeschool waar Jehovah Jesus onzer belijdenis een ergernis en dwaasheid was geworden'. In de kringen van het Réveil kende men Felix toen al als een 'voortreffelijk student'. Felix zou zijn leven lang de 'vaderen van die opwekking', Bilderdijk, Da Costa en Groen van Prinsterer, uitvoerig en dankbaar blijven citeren, zij het niet kritiekloos. Vanuit de orthodox gekleurde Réveil-achtergrond ging Felix in 1848 in Friesland als predikant aan het werk. Hij bleef – met een korte onderbreking in Opheusden – in Friese dorpjes werkzaam tot 1860. Zijn prediking vond ingang en werd rijk gezegend. Opvallend was dat hij aandacht vroeg voor het oude volk van Gods verbond. Bij een bidstond in 1860 in Leeuwarden voor wederkeer van Israël waren maar liefst 1000 aanwezigen. Felix had organisatorische gaven en gaf de stoot tot het oprichten van de Provinciale Vereniging van Waarheids-

vrienden (1854). Later werd hij bekend door zijn inzet voor de Confessionele Vereniging in de Nederlandse Hervormde Kerk. Maar dat was vooral in de tijd dat hij predikant was in de stad Utrecht (1864-1894).

Al met al werd Felix een bezielende figuur in het Friese Réveil, dat – anders dan het Hollandse Réveil waar de aristocratie de toon aangaf – een volksbeweging was, die vooral door boeren en predikanten werd gedragen. Spruyt heeft zich over dit alles onder andere door lokale kenners van dit stukje kerkgeschiedenis laten informeren (zo bleek mij tijdens een ontmoeting met de ‘sleutelbewaarder’ van het kerkgebouw van Longerhouw, waar zich de prachtige kansel bevindt waarop Felix heeft gestaan).

Felix’ liefde voor de leer van de kerk

Wat mij in Felix’ predikantschap verraste is zijn intense liefde voor de gereformeerde leer en de verbreiding daarvan. Grote inzet toonde hij voor een studiefonds voor jongeren die *gereformeerd* predikant wilden worden, voor het oprichten van christelijke scholen en zondagsscholen, jongelings- en zendingsverenigingen en de Vrije Universiteit. Maar vooral denk ik aan Felix’ liefde voor de *inhoud* van de gereformeerde leer. In de tijd dat de synode van de Nederlandse Hervormde Kerk graag de indruk wekte dat ‘de heerlijkheid en vrijheid van onze kerk erin bestaat dat zij eigenlijk niets bepaalds meer gelooft’, beled hij onomwonden zijn geloof in de ‘hoofdwaarheden van onze Kerk’. Al in het begin van zijn predikantschap gaf hij hieraan uiting in zijn boek *‘Eenige hoofdstukken van de belijdenis der Her-*

Het Friese Réveil was - anders dan het Hollandse Réveil waar de aristocratie de toon aangaf - een volksbeweging die vooral door boeren en predikanten werd gedragen

vormde Kerk. Verklaard en ontwikkeld uit sommige plaatsen der Heilige Schrift.’ In dit boek richtte Felix zich vooral op de kern van de leer: de rechtvaardiging van de goddeloze door het geloof. Hij wees er nadrukkelijk op dat alles – onze kennis van ons deelhebben aan de gerechtigheid van Christus, ons opmerken van de kenmerken van nieuw leven in ons, en ons vertrouwen dat wij na onze dood de eeuwige zaligheid zullen beërven – *vrucht* is van het geloof. Het boek was bepalend voor de positie die Felix innam in de strijd voor kerkherstel: die strijd moest van binnenuit, vanuit een hartelijk geloof in Christus Jezus gevoerd worden. Het was voor mij nieuw om te lezen dat de kern van het geloof zo duidelijk stem kreeg in de Nederlandse Hervormde Kerk onder het synodale juk, en dat in 1854, twintig jaar na de Afscheiding!

De strijd voor kerkherstel

Als student had Felix al moeite met de veelal vrijzinnige opvattingen aan de theologische opleiding in Leiden. Als predikant had hij te maken met hervormde kerkbesturen die ruimte gaven aan modernistische opvattingen. Felix spande zich in voor versterking van het gereformeerde geluid binnen de Nederlandse Hervormde Kerk. Van de weg die *de Afscheiding* van 1834 was gegaan wilde hij niet weten. De biografie laat zien, dat ook hun die in de Hervormde Kerk bleven en daar stredden voor kerkherstel, smaad en kerkelijke moeite niet bespaard zijn gebleven. Felix’ strijd bracht hem in de loop van de jaren in bijzondere omstandigheden. Hij kreeg namelijk te maken met groeiende onenigheid tussen hen die aanvankelijk zij aan zij stonden in de bestrijding van vrijzinnigheid en modernisme. Spruyt beschrijft hoe deze onenigheid uitliep op een kerkelijke scheiding tussen Felix en Kuiper ten tijde van de Doleantie. Een aangrijpend drama, dat in een fictieve

1 Door dr. G. Ph. Scheers werd aan Kuiper de uitspraak toegeschreven: ‘Al Gods volk gaat met mij mee, en Jan Rap en zijn maat blijven achter’. A.M. Lindeboom wijst erop dat Scheers daarop teruggekomen is, zie: Dr. A. M. Lindeboom, *Om de grondslagen van het christendom*, Buijten en Schipperheijn, Amsterdam, 1984, p. 116. Het is dus omstreden of Kuiper deze uitspraak heeft gedaan. In mijn boek *Samen Gereformeerd. Het licht op Groen*, Uitg. Ipenburg, 2018, p. 27, noot 13, heb ik dit helaas niet vermeld.

roman niet zou misstaan: twee geestverwanten verliezen elkaar kerkelijk in de strijd en komen terecht in een sfeer van wederzijdse verwijten. Jaar in jaar uit hadden ze nauw samengewerkt en in 1880 zagen ze hun werk bekroond met de oprichting van de Vrije Universiteit, met een theologische faculteit die aan de kerk predikanten zou geven die beter onderwezen en gevormd waren. Toch kwam het in 1888 aan de VU tussen hen tot een breuk vanwege onenigheid in de Nederlandse Hervormde Kerk (het hervormde kerkbestuur had tachtig ambtsdragers van de Amsterdamse gemeente afgezet vanwege de 'attestenkwesitie' en het eigendom over de kerkelijke goederen in 1886). Kuyper, als voorman van de dolerenden, verenigde zich met het grootste deel van de afgescheidenen, wat leidde tot de oprichting van de *Gereformeerde Kerken in Nederland*. Felix bleef lid van de Nederlandse Hervormde Kerk en richtte samen met Ph. J. Hoedemaker en Ph. S. van Ronkel het tijdschrift *De Gereformeerde Kerk* op.

De kerkelijke legpuzzel

De strijd tegen vrijzinnigheid en modernisme had Kuyper en Felix verbonden, maar over een aantal zaken verschilden ze van mening. Spruyt noemt twee theologische kwesties. Allereerst de leer van Maccovius (het 'supralapsarisme'), waarin Kuyper zich goed kon vinden en Felix niet. En in de tweede plaats Kuypers leer van de veronderstelde wedergeboorte als grond van de kinderdoop. Felix pleitte ervoor om niet aan de wedergeboorte maar aan Gods beloftewoord voorrang te geven.

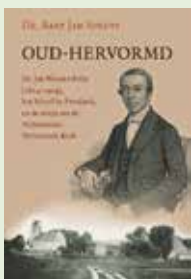
Dit onderdeel van het boek boeide mij intens. Want dit sluit naadloos aan bij wat ik destijds als student theologie aan de (vrijgemaakte) Theologische Universiteit in Kampen leerde over de Vrijmaking van 1944. Die had alles te maken met de bestrijding van de leer van de veronderstelde wedergeboorte door de professoren S. Greijdanus en K. Schilder. Vanwege hun verzet tegen de binding aan die leer werden ze door de synode geschorst en afgezet. Na het lezen van wat Spruyt over Felix schrijft concludeer ik dat de synode daarmee in feite de stem van ds. Felix, de vroegere medestander van Abraham Kuyper, het zwijgen heeft opgelegd. De latere synoden van de Gereformeerde Kerken in Nederland hebben dat kennelijk nooit ingezien. Zelfs de GS van Almere van deze kerken (1988) sprak in haar verontschuldiging over de handelwijze van de vroegere synoden nog over de binding aan een 'vreemde leer' die kerkmensen in

gewetensnood had gebracht. Maar zo vreemd was die leer dus helemaal niet: Felix bestreed Kuyper er al om! En zo vielen voor mij bij het lezen van de biografie van Felix wat stukjes van de kerkelijke legpuzzel op hun plaats.

Stof tot nadenken

In de strijd om kerkherstel in ons land was Kuyper meer activistisch, gericht op de vernieuwing van de kerk; Felix was meer behoudend, gericht op het herstel van de kerk. Op de achtergrond speelde een verschil van mening over de verhouding tussen Woord en Geest. Ze hadden elkaar hard nodig, maar ze voelden zich tenslotte in hun gezamenlijke strijd 'voor heel de kerk' door elkaar niet begrepen: Felix zag, omwille van Gods trouwverbond, Kuypers doleantie als het inslaan van een weg naar een kerk van belijders in plaats van naar een kerk waarin ook plaats was voor in Christus geheiligde kinderen. En Kuyper voelde zich, juist in zijn actief afwerpen van het synodale juk, niet door Felix erkend voor zijn inzet voor heel de kerk.¹ Het voert te ver om in een recensie daarop verder in te gaan.

Me dunkt dat we dr. Bart Jan Spruyt erkentelijk mogen zijn voor het uitbrengen van deze prachtige biografie over Felix. Het boek biedt veel stof tot nadenken. ■

N.a.v.:
Bart Jan Spruyt,
Oud-Hervormd.
Ds. Jan Wouter Felix,
het Réveil in Friesland, en de strijd om de Nederlandse Hervormde Kerk,
Den Hertog,
Houten, 2022, EAN
9789033131615,
331 pag.,
prijs € 33,90.

WAAROM DE MOSLIMWERELD NIET BLOEIT

In alle landen met een moslimmeerderheid als bevolking, uitgezonderd Qatar, lagen rond 2010 de gemiddelden wat betreft bruto nationaal inkomen (BNI) per hoofd van de bevolking onder het wereldgemiddelde. Dat gold ook voor de alfabetiseringsgraad, het aantal jaren scholing en de levensverwachting. Hoe komt het dat de moslimwereld op economisch en sociaal-cultureel gebied zo'n achterstand heeft op met name de Westerse wereld?

Voor een antwoord op deze vraag heeft Ahmet T. Kuru een dik boek geschreven. Kuru is hoogleraar politieke wetenschappen en directeur van het Centrum voor Islamitische en Arabische Studies aan de San Diego State University in Californië.

De kernvraag

De kernvraag die Kuru zich stelt, luidt als volgt: is de islam als religie de oorzaak van de achterstanden of zijn er andere oorzaken aan te wijzen? Kuru is niet de eerste die

heeft gezocht naar een antwoord op deze vraag. En de antwoorden die tot nu toe werden gegeven zijn ook niet eensluidend. Er zijn islamologen die de oorzaak van de achterstand zoeken bij het fundamentalisme binnen de islam. Het fundamentalisme houdt een deel van de islamitische wereld stevig in de greep. Denk aan de strijd die voortdurend moet worden gevoerd tegen groeperingen zoals ISIS en Boko Haram.

Daarnaast worden andere factoren genoemd. Zo gedragen veel

moslimlanden zich als 'rentenierstaat'. Dat is een staat die zijn nationale inkomsten geheel of voor een substantieel deel ontleent aan de verhuur van inheemse hulpbronnen aan externe klanten. Op die manier kan zo'n land heel rijk worden zonder een eigen economie te ontwikkelen. Dat zie je met name bij de oliestaten.

Anderen zien de oorzaak meer buiten de islam en de islamitische landen zelf liggen. Zij wijzen op het kolonisatieproces vanuit de westerse wereld sinds de 18^e eeuw. Dit gangbare argument is gemakkelijk te ontkrachten. De achterstandssituatie was er ook al in de tijd voor de kolonisatie. Bovendien zijn landen als Saoedi-Arabië, Turkije en Iran nooit gekoloniseerd.

Alliantie tussen de oelama en de staat

Kuru erkent dat de bovengenoemde verklaringen recht van bestaan hebben, maar vindt daarin niet de hoofdoor-

**Is de islam
als religie de
oorzaak van de
achterstanden of
zijn er andere
oorzaken aan te
wijzen?**

zaak van de huidige achterstand. Hij wijst erop dat de islamitische wereld, met als hoofdstad het Iraakse Bagdad, van de 8^e tot de 12^e eeuw vooropliep in de wereld. Er zijn veel voorbeelden te geven van de toenmalige bloei op wetenschappelijk, sociaal-economisch en cultureel terrein. Volgens Kuru is dit een duidelijk bewijs dat de islam als religie op zich geen verhindering behoeft te zijn voor de bloei van een maatschappij.

Wat is er dan wel fout gegaan? In de loop van de 11^e eeuw is een conservatieve beweging ontstaan onder de islamitische godsdienstgeleerden (*oelama*). Deze conservatieve beweging liep uit op een verbod om zelfstandig onderzoek te verrichten naar fundamentele wetenschappelijke vragen (*idjtibaad*). De moslims worden vanaf die tijd gebonden aan wat de godsdienstgeleerden in eerdere eeuwen hebben gezegd. Op alle vragen is al een antwoord gegeven en het is dus niet nodig naar nieuwe antwoorden te zoeken.

Het springende punt bij Kuru is dat de staat en de godsdienstgeleerden elkaar hebben gevonden in deze conservatieve beweging. De auteur spreekt van een alliantie tussen beide partijen. En door deze alliantie werden de wetenschappers en de kooplieden buiten spel gezet. De wetenschappers moesten vrezen voor hun leven wanneer ze inzichten verkondigden die niet strookten met de aloude opvattingen. De wetenschappers werden ook op een andere manier in hun werk belemmerd. Zij werden betaald vanuit de opbrengsten van de handel. Veel wetenschappers waren ook zelf koopman. En die handel werd belemmerd door het systeem waarbij de sultan het recht om belasting op te halen afstond aan een lokale machthebber. Op zijn beurt

Deze situatie doet denken aan het feodale systeem van leenheren en leenmannen in het middeleeuwse Europa

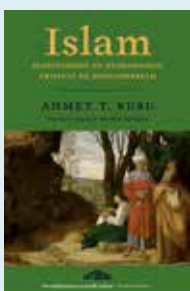
was die machthebber verplicht soldaten te leveren en de orde te handhaven in het betreffende gebied. De praktijk laat zien dat de positie van de kooplieden daardoor verzwakte en die van de militairen sterker werd.

Het waren de Sjeltsjoekse heersers in Bagdad die deze structuur (het *iqta*-systeem) hebben ingevoerd. Ze gebruikten de koranscholen (*madrassa's*) als instrumenten om het religieuze milieu te controleren en te bewaken. Latere dynastieën volgden het Sjeltsjoekse model. Zo ook in het Ottomaanse rijk. De invloed van dit model zien we heel sterk terug in de werken van de beroemde al-Ghazali (1058-1111). Hij definieerde wetenschappers zoals Avicenna als ongelovigen en speelde een belangrijke rol in het consolideren van de alliantie tussen de godsdienstgeleerden en de staat. Bij alle verschil doet deze situatie denken aan het feodale systeem van leenheren en leenmannen in het middeleeuwse Europa.

Het antwoord van Kuru op de kernvraag

Kuru stelt heel duidelijk dat de islam op zich niet de oorzaak is van de achterstand die de moslimwereld vertoont. Hij wijt die achterstand aan de starre orthodoxie veroorzaakt door de alliantie tussen moskee en staat. En inderdaad, je ziet de gevolgen daarvan tot op de dag van vandaag. Denk maar aan de huidige situatie in Afghanistan. Daar hebben de *Taliban* (Arabisch woord voor 'studenten') niet alleen het fundamentalisme teruggebracht maar hebben zij eveneens de regeermacht opgeëist. Het land is door hen ongeveer teruggeworpen naar de middeleeuwen met vrouwen en meisjes als grootste slachtoffers. Een ander voorbeeld is Iran. Ook daar zijn moskee en staat als twee handen op één buik. Sterker nog: uiteindelijk trekken de religieuze leiders aan het langste eind. Een duidelijk voorbeeld van de alliantie tussen staat en oelama is het optreden van de zedenpolitie in Iran. Dat is een overheidsinstelling die kijkt of burgers zich in het openbaar gedragen naar de

voorschriften van de islam. Deze zedenpolitie aarzelt niet meisjes die hun hoofddoek niet correct dragen hardhandig aan te pakken. Deze hardhandige aanpak heeft geleid tot de dood van Mahsa Amini op 16 september 2022. Dat leidde destijds tot grote demonstraties. Intussen is er in november 2023 alweer een meisje door het gedrag van de zedenpolitie overleden. Ook zij had haar hoofddoek niet correct gedragen in het openbaar vervoer.

Beoordeling

N.a.v.:
Ahmet T. Kuru,
*Islam. Bloeiperiode
en hedendaagse
crisis in de
moslimwereld*,
Ertsberg, 2023,
431 pag., € 34,95.

Het is niet gemakkelijk om uit te maken of iets al dan niet tot het wezen van de islam behoort. Dat heeft onder andere te maken met de inhoud van de koran. De voorschriften in de koran die stammen uit de tijd dat Mohammed als profeet in Mekka leefde zijn namelijk veel gematigder en vredelievender dan de verzen uit de latere periode waarin hij als staatsman in Medina regeerde. Een moslimgeleerde die zijn uitgangspunt neemt in de latere, Medinensische periode zal eerder geneigd zijn een alliantie te sluiten met de staat. Zo'n geleerde zal zo'n alliantie zien als behorend

tot het wezen van de islam en niet als een uitwas. Het debat hierover is nog niet afgelopen ondanks de waardevolle bijdrage van Kuru.

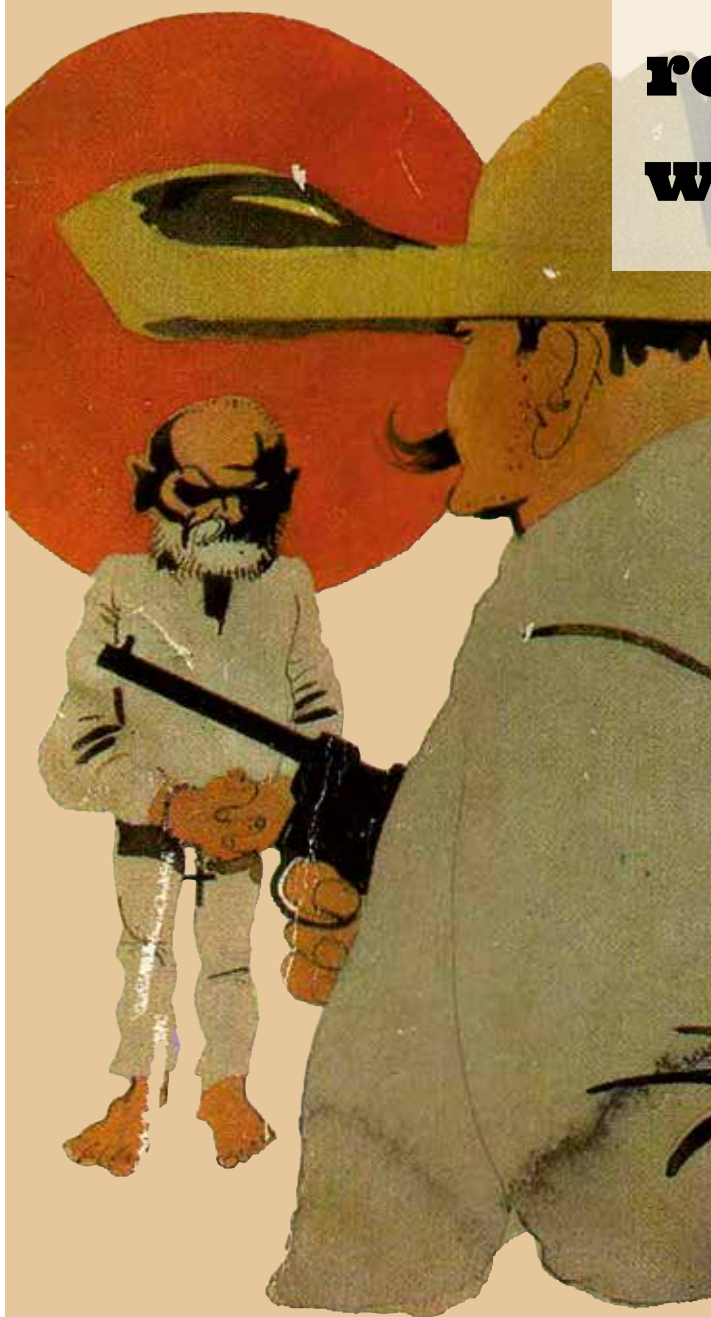
Voor wie geïnteresseerd is in de islam en de ontwikkelingen binnen de islam heeft Kuru een zeer interessant boek geschreven met heel veel gegevens. De meeste boeken over de islam zijn en worden geschreven door niet-moslims. Ahmet Kuru is afkomstig uit de islamitische wereld en kent die dus van binnenuit. Wanneer hij dan kritisch schrijft over ontwikkelingen binnen de islam, heeft dat extra gewicht. Niet vaak heb ik zo'n uitgebreide literatuurlijst gezien als in dit boek: 55 pagina's. Ook is een lijst met trefwoorden toegevoegd, wat de toegankelijkheid van het boek vergroot. ■

Meer weten over de Islam? Lees de cahiers van Lucius de Graaff:

Verkrijgbaar als PDF. Prijs: € 4,00 per cahier.
Te bestellen via Klantenservice (woordenwereld.nl)

De priester en de luitenant op de cover van *The Power and the Glory*

UIT DE WEKKER

VAN 1 NOVEMBER 2023

In De Wekker verschijnt momenteel een bijzonder leeswaardige serie (met wisselende scribenten) naar aanleiding van artikelen van de Dordtse Leerregels. Het nummer van 1 november bevat een artikel van dr. G.A. van den Brink over artikel 11 van hoofdstuk III/IV. Titel: 'Wedergeboorte'.

De Dordtse Leerregels over de wedergeboorte

De schrijver Graham Greene (1904-1991) vermeldt in zijn boek *The Power and The Glory* een gesprek tussen een luitenant en een priester. De priester is een slappe figuur: vader van een buitenechtelijk kind en verslaafd aan alcohol. Mensen noemen hem de whisky priester. De luitenant is een heel ander mens: toegewijd, radicaal, een krachtige persoonlijkheid. Hij haat alle godsdienst en zet zich in om elke vorm van religie uit te roeien (de roman speelt zich af in Mexico, in de jaren 1930). Alle priesters zijn gevlucht, op deze ene priester na. Dat hij nog wel in het land aanwezig is, is geen zaak van moed maar van laksheid en gebrek aan wilskracht. De whisky priester poogt weliswaar alsnog te vluchten, maar wordt gearresteerd door de luitenant. Dan hebben beide mannen in het nachtelijk duister een gesprek. De luitenant vertelt over zijn afkeer van de godsdienst en zijn verlangen naar een betere (communistische) samenleving. De priester luistert, maar geeft toch antwoord. 'Jouw samenleving', zegt hij tegen de man die hem ter dood zal gaan brengen, 'kan nooit echt goed worden. Jouw gemeenschap wordt hoogstens zo goed als dat de mensen goed zijn. Met slechte mensen krijg je immers nooit een goede samenleving. Maar in mijn kerk is het anders. In de gemeenschap van de kerk is er plaats voor slechte mensen. Kijk naar mij: ik ben als mens mislukt, maar toch ben ik middel van Gods genade voor andere mensen en zelf ook voorwerp van Zijn vergeving.' De vraag waarover de priester en de luitenant spraken, is nog steeds relevant. Is een goede samenleving mogelijk? Welke mensen zijn er geschikt om de wereld te verbeteren? Of, in bijbelse taal gezegd: welke mensen schakelt God in om Zijn Koninkrijk te laten komen?

Een antwoord dat je vaak tegenkomt, is dat we goede mensen nodig hebben: toegewijde, eerlijke, hoogstaande mensen. Mensen die offers willen brengen, die wat over hebben voor een ander, en die vasthouden aan hun idealen. Radicale en krachtige persoonlijkheden dus.

Ook in de kerk kom je deze visie vaak tegen. We hebben behoefte aan nieuw elan, aan kartrekkers, aan voorbeeldfiguren, aan mensen die ervoor gaan. Maar uiteindelijk is dit, denk ik, niet zoveel anders dan wat de luitenant vertelde over de weg naar zijn ideale maatschappij. De maatschappij wordt nooit beter dan dat de burgers zijn. Met slechte mensen krijg je geen optimale samenleving. Er zijn al heel veel christenen afgeknapt op de ontdekking dat het aan welwillende mensen ontbreekt. Te vaak zijn we laks, missen we wilskracht, zijn we net zo slap als de whiskypriester. Hoe kan dan ooit de kerk het verschil maken ...?

Radicale verandering

Nu maak ik de stap naar de Dordtse Leerregels. Hoofdstuk III/IV gaat over de wedergeboorte en geeft uiteindelijk hetzelfde antwoord als wat de priester verwoordde. De remonstranten (met wie de Dordtse Synode hier in gesprek is) zeiden dat de wil van de mens nog steeds vrij en goed is. De zondeval van Adam en Eva heeft helaas een ernstige wond aan de menselijke wil toegebracht, maar de wil is niettemin nog steeds goed. Wij mensen zijn nog steeds van goeden wille. God doet een beroep op onze goede wil, en belooft ook om ons te helpen met Zijn genade als we op Zijn aanbod ingaan. De basis van de remonstrantse godsdienst is zodoende de welwillende mens, die bereid is zich in te zetten voor godsdienst, kerk en religie. Wie met een dergelijke welwillendheid op Gods uitnodiging reageert, krijgt uiteindelijk het eeuwige leven. De Dordtse Leerregels nemen echter radicaal afstand van deze visie. Zij zijn minder optimistisch over de goede bedoelingen van de mensen. Ze zijn even realistisch als de priester uit de roman van Greene. Wellicht omdat de afgevaardigden op de synode hun eigen gebreken, zwakte en falen maar al te goed kenden. Zij stelden hun hoop niet op de goede bedoelingen en de mooie idealen van mensen, maar op de genade van God. En het bevrijdende aan Gods genade is dat Hij daarvoor geen goede mensen nodig heeft, maar goede mensen maakt. Gods Koninkrijk loopt niet stuk op de slechtheid van de mens, niet op de lauwheid en laksheid en het egoïsme van ons allemaal.

Onze slechtheid is voor God geen belemmering. Het is waar, hier is sprake van een pessimistischer mensbeeld dan bij de remonstranten. De wil van de mens moet eerst door God goed worden gemaakt. Onze wil is niet goed, maar slecht,

niet levend maar dood, niet gewillig tot het goede maar onwillig. Er moet eerst een verandering plaatsvinden die even radicaal is als de geboorte van een mens. Vandaar ook dat de Bijbel en de Leerregels spreken over wedergeboorte, een tweede geboorte. Niemand besluit zelf om geboren te worden, niemand wordt vriendelijk gevraagd wat hij ervan vindt om te gaan bestaan. Zo is het ook bij de wedergeboorte. Als God ons om toestemming zou vragen, zouden we allemaal tegen zijn. Daarom werkt God 'zonder ons in ons' (DL III/IV, 12). 'Hij dringt door tot in het binnenste van de mens met de krachtige werking van de Geest die hen wedergeboren doet worden. Hij opent het gesloten hart, Hij maakt het harde zacht en besnijdt het onbesneden hart. Hij stort in de wil nieuwe hoedanigheden en maakt dat die wil, die dood was, levend wordt, die verkeerd was, goed wordt, die onwillig was, daadwerkelijk gewillig wordt, die weerspanning was, gehoorzaam wordt. Hij beweegt en sterkt die wil zo, dat ze als een goede boom vruchten van goede werken kan voortbrengen' (DL III/IV, 11).

Van den Brink wijst er dan op dat deze boodschap, die een pessimistischer mensbeeld oplevert, tegelijk ook, gelet op de wereldgeschiedenis, realistischer is. 'De kortzichtigheid en de zelfzucht van de mensheid blijkt ongeneselijk.' Hij vervolgt:

Als kerk moeten wij een diep besef hebben dat wij het niet moeten hebben van de welwillende mensen. Laten we hier heel helder zijn: niemand kan een bijdrage leveren aan de kerk en aan Gods Koninkrijk, als hij niet wedergeboren is. We zien dit in het gesprek van Jezus met Nicodemus, in Johannes 3. Deze Farizeeër, een leider van de Joden, toont belangstelling voor Jezus' persoon en boodschap. Hij erkent Hem als rabbi en wil naar Hem luisteren. Een buitenkans,

zou je zeggen. Het is alsof de partijleider van D66 overweegt om zich aan te gaan sluiten bij een christelijke partij. Denk je in wat een geweldige kans dat is! Wat zal dit een enorme winst zijn voor de christelijke politiek! Maar Jezus reageert anders. In plaats dat Hij de hooggeplaatste en invloedrijke Nicodemus vriendelijk tegemoet treedt en hem bedankt voor de getoonde interesse, begint Hij over wedergeboorte. 'Jezus antwoordde en zei tegen hem: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Als iemand niet opnieuw geboren wordt, kan hij het Koninkrijk van God niet zien' (Joh. 3: 3). En twee verzen later nogmaals: 'Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Als iemand niet geboren wordt uit water en Geest, kan hij het Koninkrijk van God niet binnengaan' (Joh. 3: 5).

Voor het Koninkrijk van God hebben we niets aan welwillende mensen met goede bedoelingen. Nicodemus is, als hij niet wedergeboren is, geen aanwinst voor het Koninkrijk maar een ramp. Hoeveel aanzien hij ook heeft en welke goede intenties hij ook bezit, Gods Koninkrijk steunt niet op de goedheid van de menselijke wil. Eerst moet de boom goed worden gemaakt, voordat er überhaupt goede vruchten mogelijk zijn.

We kunnen ons de verbazing en frustratie van Nicodemus wel voorstellen. Dit had hij niet verwacht! Hier krijgt hij te horen dat Hij totaal niet geschikt is voor de missie van Jezus: 'Verwonder u niet dat Ik tegen u gezegd heb: U moet opnieuw geboren worden' (Joh. 3: 7). Ook wij ervaren misschien wel wrevel en frustratie als we horen over de wedergeboorte. We worden immers radicaal op onze plek gezet: niet geschikt voor Gods Koninkrijk, ongeschikt voor Jezus' missie. Pas als wij een tweede, hemelse geboorte hebben meegemaakt, worden wij bruikbaar voor God. Pas als onze slechte wil goed is gemaakt, kunnen er

goede vruchten komen.

Ik smacht ernaar dat dit inzicht uit Johannes 3 dieper doordringt in de Nederlandse kerk. We worden nu helaas onophoudelijk bestookt met berichten over wat wij moeten doen, wat onze verantwoordelijkheid is, dat wij toegewijder, geestelijker, hartstochtelijker, radicaler, praktischer, aantrekkelijker, gastvrijer moeten zijn, omdat we anders als kerk tekortschieten. Wat gaat hier fout? We doen alsof de kerk een politieke partij is. Dergelijke aansporingen leveren slechts teleurstelling op. Het enige dat er verandert is dat we ons schuldgevoel en ons plichtsbefes vergroten.

Maar is de boodschap over de wedergeboorte dan geen verlamdende boodschap? Schrik je alle geïnteresseerde mensen dan niet af? Beslist niet, zegt Dordt. Deze wedergeboorte is niet alleen nodig maar ook mogelijk. Bovendien, het is niet alleen mogelijk maar ook feitelijk. Het moet niet alleen gebeuren, maar het gebeurt ook echt. Als het Evangelie uiterlijk wordt gepreekt, werkt de Heilige Geest innerlijk in ons hart. Als God ons hoorbaar roept, werkt Hij onhoorbaar de wedergeboorte (DL III/IV, 16). Dat wij onszelf niet kunnen verbeteren is geen reden om moedeloos te worden. Als God ons verbetert, is het in veel betere handen dan wanneer het van ons zou afhangen! Dat niemand zichzelf geboren kan laten worden, betekent niet dat er niemand geboren wordt. Dat een slechte boom zichzelf niet goed kan maken, betekent niet dat er geen goede bomen zijn. En als de boom eenmaal goed is, brengt hij ook goede vruchten voort (DL III/IV, 11).

Nog eenmaal terug naar het verhaal. Wie was er nu uiteindelijk beter af, de priester of de luitenant? De toegewijde officier had een optimistisch beeld van zichzelf en van de toekomst, maar raakte diep teleurgesteld. De heilsstaat waarnaar hij verlangde, is er nooit gekomen. De slappe immorele priester was teleurgesteld in zichzelf, maar niet in zijn idealen. Zijn hoop steunde niet op zijn eigen goede wil maar op de genade van God. De overstap van de roman van Greene naar onszelf is gemakkelijk te maken. De kerk is een verzameling van mensen die teleurgesteld zijn in zichzelf, realistisch over hun eigen aangeboren onwil, maar optimistisch over de toekomst. Want wij mogen aan God overlaten om te doen wat wij niet kunnen en Hij wel. Als er één onderwerp is waarin blijkt dat de kerk anders is dan de wereld, dan is het de boodschap van de wedergeboorte. Als er ergens een plaats is waar we onbezorgd kunnen leven, dan is het de kerk. Als er ergens een plaats is waar we realistisch kunnen zijn zonder ontgoocheld te raken, dan is het de kerk. ■

UIT TERDEGE

VAN 3 OKTOBER 2023

Terdege van 3 oktober 2023 blikt terug op de veertig jaar dat dit reformatorische familieblad bestaat. Huib de Vries interviewt prof. dr. Marc de Vries over de snelle technische veranderingen in die periode en over de houding van christenen daartegenover. Na eerst een paar persoonlijke ervaringen daarmee verteld te hebben, zegt de hoogleraar:

Christen en techniek

Bij de brede bevolking gaf de opkomst van mobiele telefonie, gekoppeld aan internet, de grootste verandering in het dagelijks leven. Bij de millenniumwisseling viel dat nog niet te voorzien. „Voor een filmpje uit 1999 werd aan mensen op straat gevraagd of de mobiele telefoon iets voor hen was. De een na de ander antwoordde ontkennend. Vandaag lijkt een leven zonder mobieltje ondenkbaar, mede door alle geïntegreerde functies. Het is ook je camera, je dictafoon, je gids tijdens het rijden, je toegang tot internet. Het contact op afstand is door mobiele telefonie en sociale media sterk toegenomen, ten koste van directe contacten.”

Transport

De Vries bepleit een genuanceerde beoordeling van de informatietechnologie. „Die heeft ons veel goeds gebracht. Je kunt nu rechtstreeks contact hebben met familie in Canada zonder dat je hoeft te vliegen. Ook in de medische wereld is door deze ontwikkeling veel winst geboekt. Denk aan de automatisering van processen, de aansturing van behandelingsapparaten en nieuwe diagnostische beeldvormingstechnieken.”

Niet op alle technische terreinen was er sprake van progressie. „In de transportsector is heel weinig veranderd. Alle transportmiddelen van veertig jaar terug hebben we nog steeds en het rendement is minimaal verbeterd. In 1900 telde Parijs meer elektrische taxi's dan taxi's op fossiele brandstof. Vandaag vormen de elektrische auto's een fractie van het totale autopark. In oude sciencefictionfilms zie je zwevende voertuigen, gestapelde autobanen en ondergrondse transportsystemen. Dat is fictie gebleven. Hetzelfde geldt voor de bouwsector. Daar is weinig revolutionairs gebeurd.”

Geschenk

De hoogleraar christelijke filosofie beschouwt techniek in essentie als een geschenk van God. „Na de zondeval mochten we onze creativiteit behouden. Daar komt de technologie uit voort. De keerzijde is dat die sinds Genesis 3 ook kan worden misbruikt. Door de recente technische ontwikkelingen is dat risico sterk toegenomen. Denk aan alle beheersing die nu al plaatsvindt via big tech en big data. De hele samenleving is bovendien uitermate kwetsbaar geworden. Het hacken van vitale systemen kan immense gevolgen hebben, te meer omdat ze onderling verweven zijn. Als er iets fundamenteel fout gaat, valt links en rechts alles om. Dat kan me best benauwen. Er hoeft niet eens sprake te zijn van kwaadwillendheid. De techniek kan het ook door een bepaalde fout af laten weten. Hoe complexer de systemen, hoe meer er mis kan gaan.” De nanotechnologie bleef tot nu toe achter bij wat erover werd voorspeld, al kan dat in de komende decennia veranderen. „Zo moet het mogelijk worden om met behulp van deze technologie een complete DNA-analyse te maken met een druppel bloed. Er wordt ook gewerkt aan zogeheten replicators: minuscule apparaatjes die zichzelf kunnen vermenvuldigen en zo afzonderlijke moleculen opbouwen tot een grotere constructie met de gewenste eigenschappen. Een volgende stap is het maken van DNA. De tijd zal leren of het realiseerbaar is.”

Toren van Babel

De Vries is terughoudend in het afschrijven van bepaalde wetenschappelijke pretenties. „In de geschiedenis over de torenbouw van Babel lezen we dat God van de mensen zegt: „Dit is het begin van wat zij gaan doen, nu zal niets van wat zij zich voornemen voor hen onmogelijk zijn.” Kortom, de mens is tot alles in staat. Tenzij God er een stokje voor steekt.” De vrees dat artificiële intelli-

gentie de mens gaat overvleugelen, is volgens de hoogleraar niet terecht. „In sciencefictionfilms zie je nogal eens dat robots de macht overnemen. Dat is fictie. Het veronderstelt dat een robot een wil heeft. Het baart me wel zorg dat we het verschil tussen kunstmatig en echt uit het oog dreigen te verliezen. Voor wetenschappers die de mens als een grote zak vol moleculen zien, is er geen principieel verschil. De robot loopt dan alleen nog wat achter bij ons, maar dat is een kwestie van tijd. Binnenkort heeft ook die robot echt verstand, bewustzijn, een wil, echte emoties... Dat geloof ik niet. Een robot krijgt nooit een ziel, een geest. Die komt van God en kunnen wij niet inbouwen. Daarom zal een robot nooit uit zichzelf de macht kunnen overnemen. Wel kan het gebeuren dat we zo veel beslissingen overdragen dat hij ons gaat uitschakelen. Dat hebben we dan onszelf aangedaan. Dat is wel een reëel gevaar.”

(...)

Kerkdiensten streamen

Als het gaat om de positieve toepassing van techniek, verwijst De Vries graag naar het terrein van zending en evangelieverkondiging. „Er zou geen MAF zijn geweest zonder vliegtuigjes, geen Trans World Radio zonder radio. Dit soort missionaire organisaties bestaat bij de gratie van technologie. Ook de kerktelefoon en de mogelijkheid om kerkdiensten te streamen mogen we als zegeningen zien. Zolang we ook hier maar blijven onderscheiden tussen echt en onecht. Thuis de dienst bijwonen heeft iets kunstmatigs. We zijn wezens met een fysieke dimensie. Naar de kerk gaan is daardoor echt iets anders dan thuis meeluisteren en -kijken. Dan ben je alleen mentaal aanwezig.” Belangrijk is voor de christelijke wetenschapsfilosoof dat bij elke nieuwe vorm van techniek grondig wordt nagedacht over de consequenties ervan. „Neem het beamen van het te bepreken Schriftgedeelte en de psalmen of gezangen in de kerk. Het gevolg is dat mensen hun Bijbel niet meer meenemen. Het Schriftgedeelte en de verzen worden in brokken getoond, de samenhang ben je kwijt. Als zo'n techniek er eenmaal is, wil je die ook breed gebruiken, dus een volgende stap is het tonen van foto's en films als illustratiemateriaal. De aandacht wordt daarmee afgeleid van het gepredikte woord. Verkondiging is iets anders dan een lezing, laat staan een Powerpointpresentatie.”

De Vries pleit in het slotdeel van het interview voor meer en diepgaander bezinning binnen de gereformeerde gezindte op alle technische ontwikkelingen. Daaraan heeft het volgens hem teveel ontbroken. ■

Nader Bekeken is een periodieke uitgave van de Stichting Woord en Wereld en verschijnt 11 x per jaar. De Cahiers tot versterking van het gereformeerde leven die de stichting in de loop der jaren uitgaaf zijn in PDF verkrijgbaar.

DAGELIJKS BESTUUR VAN DE STICHTING WOORD EN WERELD
Voorzitter

Ds. J. Wesseling (a.i.)

Secretaris

W. Hindriks

Penningmeester

G.F. Slump

REDACTIE NADER BEKEKEN

Hoofdredactie

Dr. P. Boonstra

Eindredactie

B. Seldenthuis

D.E. Slump-Schoonhoven

Redactie

Ds. S.M. Alserda

Drs. H.J. Boiten

Ds. C. van Dijk

Dr. B. van Egmond

Drs. B.P. Hagens

Drs. J.W. van der Jagt

Ds. P.L. Storm

Redactiesecretariaat

Ds. S.M. Alserda

Melkweg 49, 7904 ER Hoozeveen

Tel.: 06-165 61 146

Mail: redactie@woordenwereld.nl

Medewerkers Nader Bekeken

Dr. H.H. van Alten, Pretoria ZA

Ds. J. Beekhuis, Hoozeveen

Drs. L. Bezemer, Hattem

Drs. F.J. Bijzet, Emmen

J.H. Bollemaat, Dalfsen

H. Boomstra, Den Helder,

tekeningen/cartoons

A.C. Breen, Dunsborough, WA

Drs. E. Brink, Waddinxveen

Drs. J.J. Burger, Veenendaal

Ds. H. Drost, Grafhorst

Ds. P. Drost, Übelbach (Oostenrijk)

Drs. L.W. de Graaff, Heerde

Dr. A.N. Hendriks, Amersfoort

Prof. dr. P.H.R. van Houwelingen,

Kampen

Prof. dr. G. Kwakkel, Kampen

Ds. R.Th. Pos, Steenwijk

Ds. A. van der Sloot, Steenwijk

Dr. R.T. te Velde, Wezep

Dr. H. Veldman, Zuidhorn

Dr. H.T. Wendt

Ds. J. Wesseling, Arnhem

Drs. Joh. de Wolf, Amersfoort

Basisontwerp: Studio TinekeWerk

Vormgeving, prepress, fotografie:

Studio Bert Gort, Grijpskerk

Druk: VellendrukkerijBDU b.v.,

Barneveld

Gesproken versie: Nader Bekeken

is ook op Daisy-cd en Webbox

ver verkrijgbaar.

Inlichtingen: Chr. Bibl. voor Blinden

en Slechtzienden,

tel. 0341-56 54 77, e-mail

klantenservice@cbb.nl.

U kunt ons steunen door uw voor de belasting aftrekbare giften te storten op rekening NL42 RABO 0324 6259 01 ten name van de Stichting Woord en Wereld. Zij die de stichting testamentair willen gedenken, kunnen gebruikmaken van de volgende formulering: Ik legateer (... bedrag invullen ...) vrij van kosten aan de Stichting Woord en Wereld, statutair gevestigd te Haarlemmermeer. Wij zijn een ANBI-instelling.

Adreswijzigingen en/of opzeggingen

INTERNET:

- www.woordenwereld.nl
- woordenwereld@spabonneservice.nl
- naderbekeken@spabonneservice.nl

POSTADRES:

- Woord en Wereldabonneservice, Postbus 105, 2400 AC Alphen aan den Rijn

TELEFOON:

- 088 - 110 20 42
- 0172 - 47 60 85

Beëindiging abonnement:

tenminste 4 weken voor het einde van de abonnementsperiode.

Bezorgklachten:

www.woordenwereld.nl/klantenservice

Meer informatie en abonnementsvoorwaarden op www.woordenwereld.nl

Abonnementsprijzen:

- Nader Bekeken € 51,15
- Nader Bekeken (buitenland Europa) € 100,15
- Nader Bekeken (buitenland overig) € 111,65
- Nader Bekeken studenten € 30,25
- Nader Bekeken cadeau-abonnement € 25,60
- Nader Bekeken PDF € 30,25

Prijzen losse verkoop:

- Nader Bekeken € 4,75 (incl. verzendkosten)
- Cahier PDF € 4,00

Bankrekeningnummer:

NL 75 INGB 0007 2255 58

Bic-code: INGBNL2A

Deze tarieven gelden bij machtiging (automatische incasso). Voor betaling per acceptgirokaart of per eigen overschrijving geldt een opslag van € 2,-

Bankrekeningnummer voor giften:

NL42 RABO 0324 6259 01

De stichting Woord en Wereld heeft geprobeerd alle rechthebbenden te achterhalen en in te lichten. Mocht de vermelding van eigenaar of copyright onjuist of onvolledig zijn, neemt u dan contact op met de redactie.

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd worden en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1380 - 3034

www.woordenwereld.nl

Neem nu een jaarabonnement en ontvang de special 'De bijbel of een biertje' gratis!

Ga voor het afsluiten van een abonnement naar www.woordenwereld.nl

Kijk eens op onze website!

www.woordenwereld.nl

Daarop kunt u:

- de laatste nummers van Nader Bekeken bekijken;
- het artikel van de maand uit de laatste nummers downloaden;
- nummers die langer dan een jaar geleden verschenen zijn downloaden;
- informatie over de cahiers van Woord en Wereld vinden;
- met de zoekfunctie allerlei onderwerpen vinden waarover iets geschreven is.

Lezend in mijn boot

Ik was nog een jongen toen ik voor het eerst
het verhaal van de Vliegende Hollander las.
't was zomermiddag, ik was
in mijn roeiboort de plas
opgegaan en liet mij drijven:
ik lag op mijn rug,
de ruimte, de teerlucht, de lichte golfslag
tegen het boord verrukten mij en ik dacht:
wie kan zeggen, dat hij het licht heeft gezien
en muziek heeft gehoord,
zolang hij het water niet kent
en dit landschap niet heeft gezien?

van de hemel sneeuwde het licht.

toen nam ik het boek,
dat ik in de wind
boven mij in de oneindigheid hield
en las met een schok, die geen twijfel liet,
het verhaal van mijn eigen ziel:
dit was mijn leven, mijn verzet tegen God,
en groeiend van jongen tot man
begreep ik dat ik mijn leven lang
veroordeeld was tot dit lot;
en terwijl ik het boek op de bodem wierp
en haastig de riemen greep,
zag ik boven mij in een bliksemzweep
de God, die mij vellen zou.

HENDRIK MARSMAN (1899-1940)
UIT: *VERZAMELDE GEDICHTEN*,
DERDE PERIODE - 1936-1937

Volgens de sage van de Vliegende Hollander vaart kapitein Willem van der Decken in 1678, tegen alle adviezen in, op paasmorgen uit naar Indië. Bij Kaap de Goede Hoop gooit hij in een conflict met de bemanning de stuurman overboord en roept een vloek over zich af: 'God of de duivel ... de Kaap vaar ik om, al moet ik varen tot het laatste oordeel'. En dat is vanaf dat moment zijn lot.

De dichter Marsman was een vitalist. Het vitalisme is een substroming van het expressionisme, de hoofdstroming in de kunst tussen de beide wereldoorlogen in de 20e eeuw. Een vitalist wil vooral intens, vurig en gevaarlijk leven. Leven als een vuurpijl: liever een korte, felle, schitterende explosie van vurige kleuren en daarna snel uitdoven, dan een langgerekt, saai en onbetekenend bestaan. Intensiteit is beslissend voor de waarde van het leven, niet het morele gehalte. En niets mag die felheid van leven in de weg staan. Onderwerping aan wie of wat dan ook is verraad van het leven. Dat is iets voor slappelingen. Zelfs God wordt uitgedaagd. Marsman schrijft in een gedicht over de dichter Willem Kloos:

*'liever een nacht als duizelende vlam
God in den Hemel het Gelaat geschroeid
dan dat men Dood en Leven ongemoeid
voorbij laat als een schuldloos lam.'*

De dichter herkent in de sage zijn eigen verzet tegen God, dat hij ziet als een lot waartoe hij levenslang 'veroordeeld' is.

Elke gelovige herkent de neiging tot verzet tegen God. Maar dat verzet is geen lot, maar een keuze. En door Gods genade wordt niemand daartoe 'veroordeeld'.